

HET
SAENREDAM

Antwoordenboekje Planning & leerdoelen Economie PTA3 5 HAVO Katern7

Goede tijde, slechte tijden

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Leerdoelen voor PTA3

Katern 7 Goede tijden, slechte tijden

HOOFDSTUK 1 Schommelingen in de economie

1.1

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je weet welke factoren bijdragen aan trendmatige economische groei.	1, 2, 3	1
☐ Je kunt de kenmerken benoemen van hoogconjunctuur en laagconjunctuur.	4, 5, 6	2
☐ Je kunt uitleggen hoe de conjunctuurbeweging ontstaat.	7, 8, 9	3
☐ Je kunt uitleggen wat de gevolgen van de conjunctuurbeweging voor de overheidsfinanciën kunnen zijn.	10, 11, 12	4
☐ Je kunt uitleggen wat de conjunctuurklok is en hoe deze werkt.	13, 14, 15	5

1.2

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je weet hoe inflatie gemeten wordt en waarom inflatie de koopkracht aantast.	18, 19, 20	1
☐ Je weet wat de gevolgen van inflatie en deflatie zijn.	21, 22, 23	2
☐ Je weet wat de oorzaken van inflatie zijn.	24, 25, 26	3
☐ Je kunt uitleggen wat het effect is van inflatie op welvaartsvaste, waardeevaste en vaste uitkeringen.	27, 28, 29, 30	4

1.3

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen hoe de begrippen beroepsbevolking en werkgelegenheid samenhangen met arbeidsaanbod en arbeidsvraag en je kunt het verband met werkloosheid aangeven en berekenen.	33, 34, 35	1
☐ Je kunt verschillende soorten werkloosheid benoemen en er voorbeelden van geven.	36, 37, 38, 39	2
☐ Je kunt oorzaken voor het ontstaan van verschillende soorten werkloosheid geven.	40, 41, 42	3
☐ Je kunt verschillende arbeidsrelaties op de arbeidsmarkt benoemen en de voor- en nadelen ervan aangeven.	43, 44, 45	4

HOOFDSTUK 2 Overheidsingrijpen

2.1

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt het effect van automatische stabilisatoren (sociale uitkeringen en progressieve belastingen) ten tijde van hoogconjunctuur en laagconjunctuur verklaren.	1, 2, 3	1
☐ Je kunt het onderscheid tussen anticyclisch en procyclisch begrotingsbeleid uitleggen.	4, 5, 6	2
☐ Je kunt het bestaan van inverdieneffecten uitleggen. 	7, 8, 9	3
☐ Je kunt uitleggen hoe het begrotingsbeleid invloed heeft op de inflatie, inkomensontwikkeling en werkgelegenheid.	10, 11	4

2.2

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen hoe de lockdownmaatregelen een economische crisis hebben veroorzaakt.	14, 15	1
☐ Je kunt uitleggen wat de macro-economische gevolgen van de coronacrisis zijn geweest.	16, 17, 18, 19	2
☐ Je kunt uitleggen hoe de overheid heeft ingegrepen om de gevolgen van de coronacrisis te verzwakken.	20, 21, 22	3
☐ Je kunt uitleggen welke structurele gevolgen de coronacrisis heeft gehad op de economie van Nederland. 	23, 24, 25, 26	4

2.3

Leerdoelen	Opdracht	Herhaling
☐ Je kunt uitleggen dat prijsstabiliteit de belangrijkste taak is van de centrale bank.	28, 29, 30	1
☐ Je kunt uitleggen op welke manier het rentebeleid van de ECB invloed uitoefent op de inflatie en de conjunctuur.	31, 32, 33	2
☐ Je kunt uitleggen op welke manier Europese afspraken over de overheidsschuld en het begrotingssaldo bijdragen aan prijsstabiliteit en demping van conjunctuurschommelingen. 	34, 35, 36, 37	3, 4
☐ Je kunt uitleggen waarom de ECB een onafhankelijke positie heeft ten opzichte van de lidstaten van de EMU.	38, 39, 40	5

- ▶ Als je de leerdoelen nog onvoldoende beheerst, kun je de herhalingsopdrachten maken.
- ▶ Als je alle leerdoelen beheerst, kun je voor meer uitdaging de verrijkingsopdracht maken.

BEWAAR AL JE KATERNEN EN ANTWOORDBOEKJES GOED TOTDAT JE GESLAAGD BENT!

Planning

Planner	ECONOMIE		
vak	Economie	Periode	3 – 2023 - 2024
Niveau	5 HAVO	Klas	5ec1
Docenten: Bos			

Kijk op www.economia.nl voor het laatste nieuws en extra lesstof!

Week	In ieder geval af hebben deze week:	Af?	Nagekeken	Bijzonderheden
22-26 jan	Start Katern7 1.1 af hebben Klaar= modules			
29 – 2 feb	Katern7 1.2 af hebben Klaar=modules			
5-9 feb	Katern7 1.3 af hebben Klaar=modules			
12-16 feb	Katern 7 2.1 af hebben Klaar=modules			
19-23 feb	Voorjaarsvakantie			
26-1mrt	Katern 7 2.2 af hebben Klaar=modules			
4-8mrt	Katern 7 2.3 af hebben Klaar=modules			
11-15 mrt	Extra oefenen en modules			
18-22 mrt	Extra oefenen -> vrijdag start toetsweek PTA3			
25-29 mrt	TOETSWEEK PTA 3			
Rest vh schooljaar	Examentrainingen en rekenoefeningen Economische concepten uitwerken			

Hoe ga je te werk na de instructie?

- Eerst lees je het hoofdstuk/paragraaf nog eens door.
- Kijk eventueel de filmpjes die bij het hoofdstuk/paragraaf horen.
- Maak de opdrachten en kijk steeds vlot na, zodat je nog precies weet met welk probleem (opdracht) je bezig was en wat de oplossing is.
- Het kijken van de filmpjes en het nakijken doe je via www.economia.nl
- Als je het niet snapt, vraag dan extra uitleg. Mocht het er tijdens de les niet van komen, dan kun je altijd je vraag via TEAMS stellen. (aan elkaar in het groeps gedeelte of aan mij)
- Er is er maar één die bepaalt of jij succesvol bent.....

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Wij rekenen erop dat je dagelijks op Magister én in TEAMS kijkt! Je mag dit ook van ons verwachten. Wij reageren altijd binnen 24 uur op mails en Teams-berichten (wij hebben namelijk geen leven... 😊).

Succes!

Fariël Meirmans & Jeroen Bos

f.meirmans-imamabks@saenredam.nl & j.bos@saenredam.nl of neem via TEAMS contact op.

Hoofdstuk 1 Schommelingen in de economie

1.1 De conjunctuur

1 a In een aantal periodes zie je dat er sprake van een hoogconjunctuur in Nederland. Alle jaren waarin de economische groei groter is dan 2,3%. Dus: 2005- 2008, 2010, 2015 - 2019, en 2021.

b In 2009, 2012 en 2020 is er sprake van een daling van het bbp.

c Onder een negatieve economische groei, verstaan we een krimp van de economie. Er wordt dan minder geproduceerd. Er is dan een daling van het bbp.

2 a De groei is in de helft van de regio's groter dan voor de coronacrisis. In de andere regio's, met name in Zuid-Holland, ligt de groei veel lager.

b De verklaring voor de daling van de economische groei in Noord-Holland is dat hier veel bedrijven gevestigd zijn die veel last hebben gehad van de coronacrisis zoals bedrijven in de luchtvaartsector.

c Als de economische groei in Noord-Holland weer ongeveer gelijk is aan de andere regio's

3 a Loesje geeft aan dat economische groei vaak niet gelijk verdeeld is. Als een economie sterk groeit wordt de groei niet gelijkmatig over de arm en rijk in de samenleving verdeeld.

b. Omdat de groei van het bbp niet voor iedereen even groot is en sommige mensen er in welvaart niet op vooruit gaan.

4 a De golflijn geeft de feitelijke vraag en aanbod (productie) in de economie weer. De trendlijn geeft het aanbod weer zoals je dat zou kunnen verwachten op basis van de trendmatige ontwikkelingen.

b Een aantal voorbeelden van aanbodfactoren, zijn: de omvang van de beroepsbevolking, de kwaliteit van de beroepsbevolking (afhankelijk van kennisniveau), de ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit (afhankelijk van kennisniveau en technologische ontwikkeling), het vestigingsklimaat.

c De productiecapaciteit van een land geeft de maximaal mogelijk productieomvang aan (in stuks of in geld). Dit is het geval bij de volledige inzet van alle productiefactoren (zie antwoord hiervoor).

d De vergelijking van de productiecapaciteit met de effectieve vraag geeft inzicht in de benutting van de economie. Als $EV > \text{productiecapaciteit}$ (hoogconjunctuur), dan zijn de bestedingen groter dan wat er in de economie maximaal geproduceerd kan worden. Als de $EV < \text{productiecapaciteit}$ (laagconjunctuur), dan zijn de bestedingen kleiner dan de maximaal mogelijke productie.

5

	Productie-capaciteit	Toelichting
1. In een jaar is de immigratie naar Nederland groter dan de emigratie uit Nederland.	Stijgt	Er zijn meer arbeidskrachten beschikbaar op de arbeidsmarkt, hierdoor kan er in totaal meer geproduceerd worden.
2. De bevolking van Nederland vergrijst.	Daalt	Er zijn meer mensen die 67 jaar en ouder zijn in Nederland. De beroepsbevolking wordt kleiner, dus de productiecapaciteit daalt. Maar: als mensen langer gaan doorwerken dan stijgt de productiecapaciteit.

3. Als gevolg van het smelten van de poolkappen kan Denemarken op zijn Groenlandse grondgebied naar olie boren.	Stijgt	De natuurlijke hulpbronnen (productiefactor natuur) nemen hierdoor toe. De productie van olie kan hierdoor stijgen.
4. Bedrijven vestigen zich in een land vanwege de goede infrastructuur.	Stijgt	Er zijn extra kapitaalgoederen beschikbaar waardoor de productie kan toenemen.

6 a Nederland bevond zich in derde kwartaal van 2021 in de opgaande fase van de conjunctuurgolf omdat er sprake was van een (sterke) groei van het bbp.

b De groei van het bbp van 1,9% is de groei in een kwartaal, de groei van 5,0 % is de groei in een jaar.

c De toename van de effectieve vraag en de groei van het bbp is niet alleen het gevolg van de toename van de uitgaven van de consumenten, maar ook de consumptie van de overheid heeft daar aan bijgedragen.

7

Conjuncturele situatie	Economisch begrip	Toelichting
Laagconjunctuur	Conjuncturele werkloosheid	Door afnemende bestedingen neemt de productie af. Hierdoor zijn minder arbeidskrachten nodig. Dit leidt tot werkloosheid.
Laagconjunctuur	Bezettingsgraad	In een situatie van laagconjunctuur is de vraag laag. De productiecapaciteit wordt in deze situatie niet volledig benut. Hierdoor daalt de bezettingsgraad.
Hoogconjunctuur	Krappe arbeidsmarkt	Bij een hoogconjunctuur is de vraag hoog. Dit leidt tot een grotere productie. Hiervoor zijn veel arbeidskrachten nodig. Als er hierdoor een tekort aan arbeidskrachten optreedt dan is er sprake van een krappe arbeidsmarkt.
Hoogconjunctuur	Bestedingsinflatie	Bij een hoogconjunctuur is de vraag hoog. Als de vraag hoog is en de productiecapaciteit is (bijna) helemaal benut dan bestaat de mogelijkheid dat producenten hun prijzen zullen verhogen. Je spreekt dan over bestedingsinflatie.

8 a In figuur 4 wordt op de verticale as de procentuele groei van bbp weergegeven. In figuur 2 wordt op de verticale as de omvang van het bbp weergegeven.

b Van een krappe arbeidsmarkt is sprake tijdens een hoogconjunctuur. Hiervan is sprake in fase II en het begin van fase III.

c In fase II en III is sprake van een hoogconjunctuur. Aan het einde van fase III is de hoogconjunctuur voorbij. In (bijna) elk land is er sprake van werkloosheid, ook tijdens een hoogconjunctuur. Tijdens een hoogconjunctuur is er geen conjunctuurwerkloosheid. Er is nog wel werkloosheid. Deze werkloosheid heeft dan een andere oorzaak dan de conjunctuur. Deze werkloosheid kan dan bijvoorbeeld structurele werkloosheid zijn, of seizoenswerkloosheid.

9 a In een hoogconjunctuur is het aantal faillissementen lager dan in een laagconjunctuur. In een laagconjunctuur wordt er minder besteed en kunnen sommige bedrijven minder verkopen en daardoor in financiële problemen komen.

b Sommige bedrijfstakken zijn minder gevoelig voor conjuncturele ontwikkelingen dan andere. Bedrijven die eerste levensbehoeften verkopen zijn minder conjunctuurgevoelig omdat die producten toch gekocht worden (bijvoorbeeld Nestle en Unilever als producenten, supermarkten als verkopers). Bedrijven die luxe goederen produceren zijn
Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

conjunctuurgevoeliger bijvoorbeeld autofabrikanten en autodealers.

c In de bouwnijverheid. In deze bedrijfstak gingen in verhouding meer bedrijven failliet dan in de handel.

10 a Voorbeelden van belastingen van de overheid die afnemen in een laagconjunctuur, zijn de loon- en inkomstenbelasting, vennootschapsbelasting, btw-ontvangsten en accijnzen.

b In een situatie van hoogconjunctuur nemen de belastingontvangsten toe door een hoger inkomen (inkomstenbelasting) en hogere bestedingen (btw). De overheidsuitgaven nemen af omdat er minder beroep wordt gedaan op de uitkeringen. De overheidsfinanciën verbeteren.

c 'De Minister van Financiën laat zich bij het opstellen van de Rijksbegroting niet leiden door de ontwikkeling van de conjunctuur, maar door de trendmatige ontwikkeling van de economie'. De Rijksbegroting is weliswaar geldig voor het komende jaar, maar het is niet goed mogelijk om op korte termijn de uitgaven aan de veranderingen in de conjunctuur aan te passen. Daarom gaat de minister van Financiën uit van de trendmatige groei op de lange termijn, zodat de financiële plannen ook voor de komende jaren geschikt zijn. Bovendien is het lastig om de conjunctuur voor het komende jaar te voorspellen.

11 Door een belastingverlaging houden gezinnen en bedrijven meer over om te besteden. Door toenemende bestedingen zal er ook meer geproduceerd worden. Het bbp zal dus stijgen. Er is dan sprake van economische groei.

12 a + b

Meevaller	Toelichting
Minder (werkloosheids)uitkeringen	Door verbetering van de conjuncturele situatie wordt er meer geproduceerd. Hiervoor zijn meer arbeidskrachten nodig. Het aantal werklozen en dus ook het aantal uitkeringen daalt hierdoor.
Minder uitgaven aan geneesmiddelen	De uitgaven aan geneesmiddelen zijn meestal redelijk inkomensonafhankelijk en zullen ook niet meebewegen met de conjuncturele situatie.
Meer vennootschapsbelasting	Als bedrijven (NV/BV) meer winst maken in een hoogconjunctuur, zullen ze ook meer belasting over de winst moeten betalen.
Meer dividendbelasting	Een bedrijf (NV/BV) maakt meer winst als ze meer verkopen in een hoogconjunctuur. De aandeelhouders ontvangen dan een grotere winstuitkering (dividend) waarover ze belasting moeten betalen. De hoeveelheid dividendbelasting die betaald moeten worden zal in een hoogconjunctuur dus toenemen.
Tegenvaller	Toelichting
Meer huurtoeslag	Als mensen tijdens een situatie van laagconjunctuur ontslagen worden, kan het voorkomen dat ze te weinig geld hebben om de huur van hun huis te betalen. Dan zullen ze soms een huurtoeslag aanvragen. Tijdens een laagconjunctuur zal het bedrag aan betaalde huurtoeslagen dus waarschijnlijk stijgen.
Lagere aardgasbaten	De aardgasbaten zijn onafhankelijk van de conjunctuur.

c Economische groei wordt door de overheid automatisch afgeremd, omdat bij economische groei (groei van het bbp) de overheid over extra verdiend inkomen loon/inkomstenbelasting en vennootschapsbelasting heft. Daarbij zijn de loon/inkomstenbelasting ook nog eens progressief: als het inkomen stijgt dan moet er procentueel meer belasting betaald worden. Door de belastingheffing worden de inkomsten afgeroomd. Bij het stijgen van de inkomsten nemen uitkeringen en subsidies die de overheid verstrekt af. Ook dat remt de economische groei.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

13 a Arbeidsmarkt indicatoren.

b

	Hoogconjunctuur	Afname	Laagconjunctuur	Herstel
Aantal uitzenduren	hoog	daalt	laag	stijgt
Aantal faillissementen	laag	stijgt	hoog	daalt
Aantal vacatures	hoog	daalt	laag	stijgt
Arbeidsvolume	hoog	stijgt	laag	daalt

14 a Je noemt consumenten- en producentenvertrouwen stemmingsindicatoren, omdat deze twee de stemming van consumenten en producenten over de economie weergeven. Zijn consumenten en producenten goed gestemd over de economie, oftewel stijgt het vertrouwen, dan zullen consumenten eerder geneigd zijn (grote) uitgaven te doen in plaats van te sparen en producenten zullen dan eerder nieuwe investeringen doen.

b Als het consumentenvertrouwen hoog is zullen consumenten veel besteden en zal er sprake zijn van meer productie en dus ook meer werkgelegenheid. Er is dan sprake van een hoogconjunctuur. Als het consumentenvertrouwen laag is zullen consumenten weinig besteden en zal er sprake zijn van minder productie en dus ook minder werkgelegenheid. Er is dan sprake van een laagconjunctuur.

c Op korte termijn nam het consumentenvertrouwen wat af ("voor het eerst in een jaar"). Op lange termijn neemt het consumentenvertrouwen toe, in de grafiek is te zien dat in de laatste kwartalen van 2020 het consumentenvertrouwen een stijgende tendens vertoont.

d Het consumentenvertrouwen lag in de eerste kwartalen van 2020 op een dieptepunt, omdat toen de coronacrisis op zijn hoogtepunt was. De coronacrisis had een negatieve invloed op het vertrouwen in de economie van de producenten en consumenten.

15 a De werkloosheid wordt in de conjunctuurklok 'gespiegeld' weergegeven, omdat een stijging van de werkloosheid ongunstig is voor de economie en daarom wordt vertaald in een afname in de klok. Een stijging van het bbp of consumptie wordt gezien als een toename en positief voor de economie.

b De werkloosheid in september 2015 is afgenomen. Het is een 'gespiegelde' indicator. In de klok staat de indicator in het kwadrant 'toename'. Dit houdt in dat de werkloosheid is gedaald.

c Een indicator die ook gespiegeld wordt weergegeven in de conjunctuurklok, is het aantal faillissementen. Indien dit aantal toeneemt is dat geen goed teken voor de economie. Een afname van het aantal faillissementen is een goed teken voor de economie. Of: in september 2015 staat het aantal faillissementen in het groene vlak van hoogconjunctuur (toename, boven trend). Het aantal faillissementen is dus afgenomen.

Integratieopdrachten

16 a De arbeidsmarkt wordt krappere. Doordat de werkloosheid daalt zijn er minder mensen beschikbaar die openstaande vacatures kunnen invullen en het aantal vacatures zal door de economische groei toenemen.

b Door de economische groei en de daling van de werkloosheid nemen de inkomens toe. De overheid zal meer belastingen ontvangen (o.a. inkomstenbelasting, btw, accijnzen). De uitgaven van de overheid zullen dalen omdat er minder (werkloosheids) uitkeringen nodig zijn.

c De lonen kunnen in deze conjuncturele situatie stijgen. De werkloosheid daalt en werkgevers kunnen moeilijker aan personeel komen. Om vacatures toch op te kunnen vullen zullen ze hogere lonen aanbieden.

17 a Grote aankopen: deze liggen boven de trend, echter ze zijn ook afgenomen. Hier is sprake van een afname van de hoogconjunctuur.

Investeringen: deze liggen boven de trend, echter ze zijn ook afgenomen. Hier is sprake

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

van een afname van de hoogconjunctuur.

Werkloosheid: deze indicator zit in een hoogconjunctuur. De werkloosheid zal laag zijn en ook afnemen.

Consumentenvertrouwen: Deze zit onder de trend en neemt ook licht af. Deze indicator duidt op een laagconjunctuur.

Bbp: deze ligt boven de trend, echter is ook afgenomen. Hier is sprake van een afname van de hoogconjunctuur.

b De hoogconjunctuur is voorbij. Er lijkt sprake van een afname. Het consumentenvertrouwen ligt laag en lijkt een voorloper van een aankomende laagconjunctuur. 2008 was het jaar waarin de kredietcrisis in alle hevigheid losbarstte. Het lijkt dus ook logisch dat het consumentenvertrouwen laag lag en dat de effecten van de crisis (laag bbp, lage investeringen, uitstellen van aankopen) later volgden. De lage werkloosheid is een voorbeeld van het met vertraging reageren van de arbeidsmarktindicatoren op de conjunctuur.

Herhalingsopdrachten

1 a De productiecapaciteit van een economie geeft aan hoeveel er maximaal geproduceerd kan worden als alle beschikbare productiefactoren worden ingezet.

b De productiecapaciteit is niet alleen afhankelijk van de hoeveelheid maar ook van de kwaliteit van de productiefactoren, zoals: het scholingsniveau van de beroepsbevolking, de stand van de techniek, innovatie van nieuwe producten en machines, de kwaliteit van de infrastructuur, wegen, havens, vliegvelden, de kwaliteit van de ICT-infrastructuur, internet-structuur en toepassingen.

2 a Een recessie betekent dat de economie twee kwartalen achter elkaar krimpt. Een krimpende economie zul je alleen tegenkomen in een laagconjunctuur, omdat dan de bestedingen onder de trend zijn en de werkloosheid toeneemt.

b Nee, bij een laagconjunctuur kan de economie ook groeien. Een laagconjunctuur betekent dat de economie minder groeit dan de trend. Dat kan een negatieve groei zijn, dus een krimp, maar ook een kleine economische groei die onder de trend ligt.

3 a Als de groei van de economie onder de trend ligt, dan is er sprake van een laagconjunctuur. De consumptie, investeringen en het bbp zullen maar beperkt groeien. Er zal waarschijnlijk sprake zijn van conjuncturele werkloosheid.

b Bij een opleving van de conjunctuur is er toch nog sprake van onderbesteding, omdat de productiecapaciteit maar in beperkte mate wordt benut. Door een groei van de bestedingen zal de bezettingsgraad toenemen, echter het zal een tijd duren voordat de productiecapaciteit volledig benut wordt. Dan pas is er geen sprake meer van onderbesteding.

c Bij een hoogconjunctuur kan de groei groter zijn dan de trendmatige groei, omdat de trendmatige groei het gemiddelde is van de groei in laag- en hoogconjunctuur. In een hoogconjunctuur zal de groei hoger zijn dan het gemiddelde. De productiecapaciteit zal in dat geval (bijna) volledig benut worden en wellicht ook worden uitgebreid.

4 a De overheidsfinanciën kunnen bij een hoogconjunctuur verbeteren, omdat de belastingontvangsten toenemen (inkomstenbelasting, btw-ontvangsten) en de uitkeringen en subsidies afnemen (werkloosheidsuitkeringen, huursubsidies).

b Een overheid mag in een hoogconjunctuur de extra belastingontvangsten niet uitgeven, anders wakkert de overheid de bestedingen verder aan en dit leidt dan tot oplopende prijsstijgingen / inflatie.

5 a

Indicator	Indicator toename/afname	Indicator boven/onder trend	Gunstig/ongunstig voor conjunctuur
Consumentenvertrouwen	afname	boven	ongunstig
Ontvangen orders	toename	boven	gunstig
Productie	toename	boven	gunstig
Uitvoer	afname	onder	ongunstig

b De conjunctuur in februari is te typeren als een opleving richting hoogconjunctuur. Er is nog geen hoogconjunctuur. Tien indicatoren staan in het groene kwadrant. Dat het consumentenvertrouwen verslechtert is geen goed teken. Want dat is een voorspellende factor. Ook de dalende export die zelfs onder de trend komt is ongunstig want Nederland is met zijn open economie erg afhankelijk van het buitenland.

Verrijksopdracht

1 Eigen antwoord

1.2 Inflatie

18 a Inflatie betekent niet dat het geld minder waard wordt. Inflatie is de stijging van het gemiddeld prijspeil. Het geld zelf wordt niet minder waard maar je kunt voor hetzelfde geld minder kopen.

b De bewering moet worden: "Inflatie betekent dat het gemiddeld prijspeil stijgt of de stijging van de prijzen gemeten door het CPI".

c Een restauranteigenaar zal er over twifelen of hij zijn prijzen moet doorberekenen als de kosten stijgen, omdat hogere prijzen er toe kunnen leiden dat klanten ergens anders gaan eten. Dan dalen de verdiensten van de restauranthouder in plaats van dat ze stijgen.

19a Procentuele stijging van de prijzen = $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} \cdot 100\% = \frac{25-23}{23} \cdot 100\% = 8,70\%$

Het inkomen is met 1% gestegen. De koopkracht is dus met $8,70\% - 1\% = 7,70\%$ gedaald.

b De koopkracht van het inkomen met betrekking tot de overige goederen blijft gelijk: het inkomen stijgt met 1% en de prijzen van de overige goederen ook met 1%.

Dus in totaal is de verandering van koopkracht:

$0,20 \times 7,70\% = 1,54\%$ De daling van de koopkracht is nu dus 1,54%.

c Inflatie leidt tot geldontwaarding. Geldontwaarding kan ervoor zorgen dat de koopkracht daalt. Let op: koopkracht is afhankelijk van de verandering van het inkomen (NIC) én de prijzen (PIC).

20 a Aardappelen maken maar een klein onderdeel uit van het pakket goederen en diensten waarvan de prijsstijging of daling gemeten wordt. Als niet alle goederen met hetzelfde percentage als aardappelen in prijs zijn gestegen zal de inflatie lager uitkomen.

b Nee. Inflatie (stijging van het consumentenprijsindexcijfer) wordt niet alleen gemeten door naar de prijsverandering van supermarktproducten te kijken. Ook de prijsverandering van andere producten en diensten zoals de kapper en vakanties worden in de berekening van de inflatie opgenomen.

c Voedingsmiddelen maken een groot deel uit van het pakket consumptiegoederen waarvan de prijsverandering gemeten wordt. Als de prijzen van voedingsmiddelen stijgen zal dit grote invloed hebben op de totale prijsstijging van consumptiegoederen. De inflatie (geldontwaarding) zal toenemen.

21 a Een studente vindt een hoge inflatie minder erg dan haar vader, die met hard werken een kapitaal heeft gespaard, omdat als je geld leent met een hoge inflatie schuld minder waard wordt. De vader heeft een kapitaal bij elkaar gespaard, dat wordt minder waard.

b Ze merkt nu dat de inflatie nadelen heeft, omdat door inflatie de koopkracht van het inkomen daalt.

c Het bedrijf heeft door de grote binnenlandse afzet voordelen van inflatie, omdat door de prijsstijging in het binnenland het bedrijf meer geld ontvangt voor de producten die worden verkocht.

22 a

	CPI Prijsindex 2015 = 100	Jaarlijks inflatie in % *	Bbp in miljoenen € in prijzen van 2015	Bbp-index 2015 = 100 **	Jaarlijkse reële economische groei in %***
2015	100	xxxxxx	690.008	100	xxxxxx
2016	100,3	0,3	705.151	102,2	2,2% - 0,3% = 1,9%
2017	101,7	1,4	725.657	105,2	2,9% - 1,4% = 1,5%
2018	103,4	1,7	742.789	107,6	2,3% - 1,7% = 0,6%
2019	106,2	2,7	757.315	109,8	2,0% - 2,7% = -0,7%
2020	107,5	1,2	728.547	105,6	-3,8% - 1,2% = -5%

* voorbeeldberekening: $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} * 100\%$

$$2017: \frac{101,7-100,3}{100,3} * 100\% = 1,4\%$$

** Voorbeeldberekening: $\frac{\text{bbp jaar t}}{\text{bbp basisjaar}} * 100\%$

$$2017: \frac{725.657}{690.008} * 100\% = 105,2$$

*** Voorbeeldberekening: $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} * 100\%$

$$2017: \frac{105,2-102,2}{102,2} * 100\% = 2,9\%$$

b In alle jaren behalve 2020 (Coronacrisis) is de economie nominaal gegroeid ten opzichte van het basisjaar. Want er is of sprake van een reële groei of er is sprake van prijsstijging waardoor de waarde van de productie toeneemt, ten opzichte van het basisjaar.

c In alle jaren, behalve in 2019 en 2020, is de economie reël gegroeid.

23 a De inflatie is gestegen doordat vakanties (pakketreizen naar het buitenland en verblijf in bungalowparken) duurder geworden zijn.

b De inflatie is gunstig voor consumenten met schulden. Door de inflatie worden de schulden minder waard. Consumenten kunnen hun schulden aflossen met euro's die minder waard geworden zijn. Voor consumenten met spaargeld is inflatie ongunstig. Het geld dat gespaard is wordt ook minder waard.

c Een inflatie in juni van 1,4% betekent dat t.o.v. juli vorig jaar de prijzen met 1,4% zijn gestegen. Hetzelfde geldt voor de inflatie van 2,4% in augustus. Als je de inflatie in augustus wil berekenen dan moet je de stijging van de prijzen in augustus t.o.v. juli in hetzelfde jaar berekenen.

24 a Producten waarvoor in het productieproces gas nodig is zullen door de hogere gasprijzen duurder worden als producenten de hogere prijs doorbereken in de prijs van hun producten.

b Kosteninflatie. De producenten hebben te maken met hogere kosten. De oorzaak van de inflatie is hogere kosten en niet ten gevolge van hoge bestedingen.

c Als de kostenverhoging maar van korte duur is. Of als de concurrenten de prijzen niet verhogen en de prijsverhoging een (te) grote daling van de afzet tot gevolg zou hebben.

d Als de lonen verhoogd worden en de ondernemers de hogere loonkosten doorberekenen in de prijs gaat de koopkracht van de lonen omlaag. Vakbonden en werknemers zullen de daling van de koopkracht willen compenseren door een loonsverhoging te vragen. Ondernemers rekenen de hogere lonen weer door in de prijzen

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

enz. De lonen en de prijzen gaan in de vorm van een spiraal omhoog.

25a $1,05^3 = 15,7\%$

b Gestegen grondstofprijzen en problemen met de toeleveranciers zorgen voor kosteninflatie. Bestedingsinflatie wordt veroorzaakt door de snel aantrekkende vraag in de westerse economieën.

c Inflatie die structureel stijgt is een inflatie die elk jaar hoger is dan het jaar ervoor.

26 a Gas en elektriciteit maken maar een klein deel uit van het pakket goederen en diensten waarvan de prijsstijging gemeten wordt. Als alle andere goederen en diensten 30% duurder worden loopt de inflatie op tot 30%.

b NS stelt de prijsverhoging van een kaartje aan het begin van een jaar vast. Ze houden bij het berekenen van de prijs van het kaartje rekening met de kostenstijgingen die optreden nadat de prijs van het treinkaartje is verhoogd. Hiermee voorkomt NS dat de kosten harder stijgen dan de prijs van een treinkaartje.

c De vakbonden komen op voor de belangen van hun leden. Door de inflatie daalt de koopkracht. De vakbonden willen dat deze daling gecompenseerd wordt door een loonsverhoging.

27 a De stelling 'De kinderbijslag is een vaste uitkering waarvan de koopkracht van 2017 t/m 2021 gelijk gebleven is' klopt niet. In geld is de kinderbijslag in 2019 en 2020 gelijk gebleven. De koopkracht van de kinderbijslag is 2020 gedaald door de inflatie in dat jaar. Of de koopkracht gelijk gebleven is kan hier niet vastgesteld worden omdat de inflatiecijfers van 2017 t/m 2021 ontbreken.

b In 2019 heeft de overheid de kinderbijslag verhoogd, om tegemoet te komen aan de koopkrachtdaling. De inflatie tast de koopkracht van de kinderbijslag aan. Door de verhoging komt de overheid hieraan tegemoet.

c Procentuele stijging = $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} * 100\% = \frac{€ 221,49 - € 201,05}{€ 201,05} * 100\% = 10,2\%$

28 a De vergrijzing en de langdurige lage rente, maken het huidige pensioenstelsel onhoudbaar. Door de vergrijzing hebben steeds meer mensen recht op een uitkering. Door de lage rente wordt er weinig pensioenvermogen opgebouwd. Beide zaken zorgen ervoor dat het opgebouwde pensioenvermogen tekortschiet.

b Een met de inflatie meestijgende uitkering noemen we een waardeverlopende uitkering.

c Gepensioneerden en werkenden beschouwen welvaartsvaste pensioenen nog steeds als een recht, dit houdt in dat: Bij een welvaartsvaste uitkering de pensioenen meestijgen met de ontwikkeling van de lonen. In het verleden was het zo dat de koppeling van pensioenen aan marktlonen veel werd gehanteerd. Daarom zagen mensen het als een recht. Nu het moeilijk wordt om pensioenen te financieren wordt die koppeling vaak losgelaten en hebben mensen het gevoel dat hun "recht" wordt losgelaten.

29 a Als het nominaal inkomen stijgt terwijl het reële inkomen gelijk blijft, ontvangt de overheid bij een progressieve inkomstenbelasting relatief meer belasting. Door de inkomensstijging valt er meer inkomen onder een hoger tarief waardoor de belastingontvangsten stijgen.

b De overheid ontvangt 20% van € 12.000 = $0,2 \times € 12.000 = € 2.400$.

Dit bedrag over een inkomen van € 12.360 = $\frac{€ 2.400}{€ 12.360} * 100\% = 19,42\%$

30

	Bedrag in het basisjaar	Nominaal bedrag in 2015	Verandering van de reële inkomens in de periode 2013-2015 in procenten	Verandering van de reële inkomens in de periode 2013-2020 in procenten
Persoon A met een vaste jaarlijkse uitkering	€ 20.000	€ 20.000	NIC = 100 PIC = 108,5 $RIC = \frac{100}{108,5} * 100 = 92,2$ het reële inkomen (koopkracht) neemt met $(92,2 - 100)$ 7,8% af.	PIC = $100 \times 1,085 \times 0,985 = 106,87$ $RIC = \frac{100}{106,87} * 100 = 93,6$ Koopkracht neemt af met 6,4%.
Persoon B met een waarde vaste jaarlijkse uitkering	€ 20.000	€ 20.000 × 1,085 = € 21.700	Waardevast wil zeggen dat de koopkracht van de uitkering constant gehouden wordt door de uitkering met hetzelfde percentage te verhogen als de prijzen. We hoeven dus niet eens te rekenen om te weten dat RIC = 100 (reële inkomen constant). Dus: NIC = 108,5 $RIC = \frac{108,5}{108,5} * 100 = 100$ De reële verandering is dus 0%.	Reële verandering is hier ook 0%.
Persoon C met een welvaartvaste jaarlijkse uitkering	€ 20.000	€ 20.000 × 1,12 = € 22.400	Persoon C: NIC = 112 $RIC = \frac{112}{108,5} * 100 = 103,2$ het reële inkomen is met 3,2% gestegen.	NIC = $100 \times 1,12 \times 1,05 = 117,6$ PIC = $100 \times 1,085 \times 0,985 = 106,87$ $RIC = \frac{117,6}{106,87} * 100 = 110,0$ het reële inkomen is over de gehele periode met 10% gestegen.

Integratieopdrachten

31 a Kosteninflatie en bestedingsinflatie. De grondstofprijzen zijn gestegen. De inflatie die hiervan het gevolg is komt vanuit de aanbodkant van de economie. Dat bedrijven moeite hebben om de snel terugkerende vraag te bedienen en daarom de prijzen verhogen komt van de vraagkant van de economie.

b Hogere grondstofprijzen hebben hogere productiekosten tot gevolg. Ondernemers berekenen de kostenstijging door in de verkoopprijzen. Consumenten krijgen hierdoor te maken met hogere prijzen. Deze hogere prijzen worden in de berekening van het CPI opgenomen.

c Bedrijven in het buitenland zullen voor hun grondstoffen ook meer moeten betalen omdat voor veel grondstoffen wereldmarktprijzen gehanteerd worden. Nederlandse bedrijven zullen door de inflatie in verhouding tot buitenlandse producenten niet duurder zijn.

d De inflatie zal stijgen. Ondernemers zullen de hogere loonkosten doorberekenen in de prijzen van eindproducten.

32 a Wil er sprake zijn van een waarde vaste uitkering, dan moet de uitkering die Sander krijgt evenredig stijgen met de stijging van de inflatie. De stijging van zijn uitkering per 1 januari 2018 wordt gebaseerd op de inflatiestijging over 2017. Die bereken je met de indexcijfers 2016 en 2017 uit de tabel.

$$\text{Procentuele verandering van de inflatie} = \frac{\text{nieuw-oud}}{\text{oud}} * 100\% = \frac{101,70-100,32}{100,32} * 100\% = 1,38\%$$

$$\text{Waarde vaste uitkering} = 1,0138 \times \text{€ } 1.076 = \text{€ } 1.090,85$$

b Het gemiddelde cao-loon in 2017 is reëel licht gestegen. De inflatie is immers +1,38%, terwijl het cao-loon met +1,4% is gestegen.

c De uitkering is niet welvaartsvast. De procentuele verandering van de uitkering is gelijk aan de inflatie. Dat is minder dan de gemiddelde stijging van de cao-lonen (+1,4%).

$$\text{d De inflatie van 2016 tot en met 2020} = \frac{\text{nieuw-oud}}{\text{oud}} * 100\% = \frac{107,51-100,32}{100,32} * 100\% = 7,2\%$$

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Herhalingsopdrachten

- 1 a** Inflatie betekent dat de prijzen stijgen. Je kunt daardoor voor je euro's minder kopen. De koopkracht van het geld daalt.
- b** Geldontwaarding betekent dat je voor je geld minder kunt kopen.
- c** De inflatie wordt berekend aan de hand van de prijsverandering van consumptiegoederen. Er wordt niet alleen naar de prijzen in de supermarkt gekeken. De inflatie kan hoger of lager dan 5% zijn als andere dan supermarktproducten meer of minder in prijs stijgen.

2

	Voordeel/Nadeel	Toelichting
Isa heeft € 3.000 gespaard en op een spaarrekening gezet.	Nadeel	Door de inflatie wordt de koopkracht van het spaargeld minder.
Luka krijgt gedurende 10 jaren elk jaar € 5.000 uit een erfenis.	Nadeel	Door de inflatie daalt de koopkracht van de uitkering van € 5.000 elk jaar opnieuw.
Zoë heeft een studieschuld opgebouwd van € 15.000.	Voordeel	Als die € 15.000 terugbetaald moet worden doet Zoë dat met euro's die minder waard zijn dan toen ze het geld leende.
Felix krijgt van zijn baas per 1 januari een salarisverhoging van 3%. De prijzen zijn gestegen met 5%.	Nadeel	De salarisverhoging is niet voldoende om de prijsstijging te compenseren. De koopkracht van het salaris van Felix daalt.

- 3 a** Als er een tekort is aan werknemers zullen werkgevers de lonen verhogen om te voorkomen dat werknemers een andere baan gaan zoeken. Werknemers zullen ook hogere lonen betalen om nieuwe werknemers in dienst te kunnen nemen. De hogere loonkosten zullen werkgevers in de prijzen doorberekenen, De prijzen zullen stijgen.
- b** Kosteninflatie. De prijsstijging wordt veroorzaakt door stijgende productiekosten. Er is sprake van kosteninflatie.
- c** Er zijn veel vacatures omdat er veel banen bij komen. Werknemers kunnen makkelijk ontslag nemen en bij een andere werkgever aan de slag gaan. Om te voorkomen dat werknemers ontslag nemen zullen ondernemers hogere lonen moeten betalen.
- d** Omzet = prijs x afzet (hoeveelheid). Als ondernemers de producten voor een hogere prijs verkopen en de afzet gelijk blijft zal de omzet stijgen.

4 Een waardevaste uitkering = € 1.190 x (107,51/100,32) = € 1.275,29. Hij ontvangt echter € 1.300. Conclusie de uitkering is meer dan waardevast.

Verrijkingsopdrachten

- 1 a** Hyperinflatie is een zeer sterke inflatie. Waar een normale inflatie een prijsstijging van enkele procenten per jaar is, kent hyperinflatie prijsstijgingen van procenten per dag.
- b** De economie van Venezuela is in een jarenlange crisis terechtgekomen door wanbeleid van de regering. De regering ging vervolgens heel veel geld drukken. Hierdoor werd het geld snel minder waard en verdween ook het vertrouwen in het geld.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

c Het geld verliest zijn waarde, hierdoor gaan mensen hun geld van de bank halen om zo snel mogelijk spullen van te kopen (bankrun). Het vertrouwen in geld verdwijnt. Prijzen van producten wijzigen hierdoor zeer snel, lonen zijn (bijna)niets meer waard als ze ontvangen worden en veel bedrijven gaan failliet.

d Voorbeelden: de munt koppelen aan een andere munt, een andere munt als betaalmiddel nemen.

2 a Dit kwam door een valutawissel. Zimbabwe ging betalen met de Amerikaanse dollar in plaats van met de eigen munt.

b Voordelen: prijzen dalen, hierdoor wordt het kopen van producten goedkoper. Spaargeld wordt in verhouding meer waard.

Nadelen: mensen gaan aankopen uitstellen omdat de prijzen dalen. De economie kan hierdoor stagneren. De economische groei (bbp) gaat dalen door de lagere prijzen waardoor de winsten van bedrijven onder druk kunnen komen te staan.

c Het vertrouwen in deze munt was weg en dat zorgde voor hyperinflatie.

d Minder moeilijk. De Amerikaanse dollar is een algemeen aanvaard betaalmiddel. Handelspartners weten dus waar ze aan toe zijn als ze handelen met Zimbabwe.

1.3 Arbeidsmarkt

33 a Studenten, gepensioneerden en mensen die zich niet beschikbaar stellen op de arbeidsmarkt.

b De bevolking 15-75 jaar is 2.000 per maand afgenomen en de niet beroepsbevolking is met 13.000 per maand gestegen.

c Aantal werklozen is 309.000. De beroepsbevolking is 9,3 mln. $\frac{309.000}{9.300.000} * 100\% = 3,3\%$

d De niet-beroepsbevolking en de werkloze beroepsbevolking. $3,8 \text{ mln} + 309.000 = 4,109 \text{ mln}$. In mei hadden 4,1 miljoen mensen van 15 tot 75 jaar om uiteenlopende redenen geen betaald werk. Naast werklozen ging het om 3,8 miljoen mensen die niet recent hebben gezocht en/of niet direct voor werk beschikbaar zijn.

34 a Er zijn in Nederland mensen met meer dan één baan.

b Naast iedere voltijd baan is er een baan die 44% van een voltijd baan beslaat. Het gemiddelde komt daarmee op $\frac{1+0,44}{2} * 100\% = 72\%$

c Het totaal aantal arbeidsjaren kwam in 2019 uit op 7,8 miljoen. $10,8 \text{ mln} * 72\% = 7,8 \text{ mln}$.

35 a Dit zijn bijvoorbeeld scholieren en studenten die na hun opleiding toetreden tot de werkzame beroepsbevolking en direct een baan vinden.

b Dit zijn mensen die met vervroegd pensioen gaan of mensen die stoppen met werk en zich niet meer aanbieden op de arbeidsmarkt.

c Cirkels 'Vinden een baan' en 'Worden werkloos'. Dit is het saldo van mensen die een baan vinden (+103.000) en mensen die werkloos worden (-71.000). Hierdoor daalt de werkloosheid met 32.000.

d De werkloosheid stijgt door mensen die werkloos worden (71.000) en mensen die op zoek gaan naar werk (120.000). De werkloosheid daalt door werklozen die een baan vinden (103.000) en werklozen die stoppen met zoeken naar werk (138.000). $71.000 + 120.000 - 103.000 - 138.000 = -50.000$

36 a Het wordt voor werkgevers moeilijker om de juiste werknemers (met de juiste kwalificaties, opleiding, kennis en vaardigheden) te vinden.

b 1. Er komen 26 duizend nieuwe vacatures bij.

2. Op elke 100 werklozen zijn er meer vacatures dan in het voorafgaande kwartaal.

c Frictiewerkloosheid en kwalitatieve structurele werkloosheid. Bij frictiewerkloosheid duurt het langer om een geschikte baan te vinden na het ontslag uit een andere baan. Bij kwalitatieve structurele werkloosheid sluit de specifieke vraag naar personeel niet aan bij het aanbod op dat moment.

37 a Er verdwijnen banen op de arbeidsmarkt. Dit is vraag naar arbeid door werkgevers.

b De werkgelegenheid daalt door het verdwijnen van banen. De werkloosheid neemt toe.

c De werkloosheid die hierdoor ontstaat kun je typeren met structurele werkloosheid. De banen vallen weg waardoor mensen werkloos worden.

38 a De seizoenswerkloosheid en de coronapandemie.

b Structurele werkloosheid. Door de pandemie verdwijnen banen die niet direct terugkomen. Er is sprake van een structurele daling van het aantal banen.

c De landbouw en de bouw zijn seizoengevoelig. Het oogsten van gewassen brengt veel werkgelegenheid met zich mee. In de winter wordt weinig geoogst en er is daardoor minder vraag naar arbeidskrachten. De bouw is weersafhankelijk. Met name in strenge winters kan de bouw weken stil komen te liggen.

39 a Door de moeilijk vervulbare vacatures neemt de werkloosheid toe. Doordat vacatures langer open blijven staan neemt de werkloosheid toe.

b Kwalitatieve structurele werkloosheid. De vraag door werkgevers naar een bepaalde soort (vakmensen) en kwaliteit arbeid (kennis en vaardigheden) blijkt groter dan het aanbod.

c Werkgevers missen vakkennis en werkervaring bij sollicitanten.

40 a Als de buitenlandse economische situatie verslechtert is er minder vraag uit het buitenland. De export neemt af.

b De buitenlandse overheid kan de eigen economie beschermen en importverboden opleggen of invoerrechten verhogen. Hierdoor neemt de buitenlandse import af en daalt de export.

c 'Als het loon per uur hoger is dan de arbeidsproductiviteit dan is de arbeidskracht eigenlijk te duur'. De arbeidskracht kost het bedrijf meer aan loon dan dat de arbeidskracht aan waarde levert. Je kan ook zeggen dat het bedrijf toelegt op de arbeidskracht. De arbeidskracht kost het bedrijf meer dan het oplevert. Het bedrijf zal deze arbeidskracht ontslaan.

d Er zijn meer openstaande vacatures dan werklozen. Dit betekent dat er een absoluut tekort is aan arbeidsplaatsen. Zelfs als alle werklozen qua eisen voldoen aan de vraag is er nog steeds sprake van onvervulbare vacatures. In deze situatie is het zo dat er sprake is van kwalitatieve structurele werkloosheid. De in de vacatures gevraagde kennis en vaardigheden passen niet bij de aanwezige kennis en vaardigheden van de werklozen.

41 a Met name de afgenomen vraag van consumenten en de afgenomen buitenlandse vraag (export) zorgen voor een afname van de bestedingen.

b Sectoren die sterk getroffen worden zijn horeca, recreatie en cultuur, vervoer en kleding. Door de coronamaatregelen gaven consumenten minder uit.

c Consumenten besteedden juist meer aan eten, meubels en elektrische apparaten omdat ze gedwongen meer thuis waren. Simpel gezegd: het geld voor vakantie en uitgaan werd nu gestoken in producten die thuis het leven veraangamen.

d Als de terugval in de vraag kortstondig en tijdelijk is dan is er sprake van conjuncturele werkloosheid. Als de terugval langer aanhoudt en het bestedingspatroon van consumenten blijvend verandert ontstaat er structurele werkloosheid. Als bijvoorbeeld de vraag naar vliegreizen blijvend lager is dan ontstaat er structurele werkloosheid.

42 a Structurele werkloosheid. Er verdwijnen blijvend banen bij Jumbo.

b Waarschijnlijk werkten deze afdelingen niet efficiënt genoeg. Door de werkzaamheden uit te besteden verwacht het bedrijf goedkoper uit te zijn en minder kosten te hebben. De arbeidsproductiviteit van deze afdelingen is te laag.

c Van Veen vindt het bedrijf 'stroperig'. De besluitvorming duurt lang en is niet efficiënt door de vele lagen en functies die er in het bedrijf zijn. Misschien is het door de vele reorganisaties ook niet duidelijk wie welke taken en verantwoordelijkheden heeft wat de besluitvorming niet ten goede komt. Door een reorganisatie hoopt men de efficiëntie te verhogen.

43 a De groei bedraagt $\frac{2,9 \text{ miljoen} - 1,7 \text{ miljoen}}{1,7 \text{ miljoen}} * 100\% = 71\%$

b 2003: $\frac{0,6 \text{ miljoen}}{1,7 \text{ miljoen}} * 100\% = 35\%$ 2020: $\frac{1,1 \text{ miljoen}}{2,9 \text{ miljoen}} * 100\% = 38\%$

c De afname in 2020 kan verklaard worden door de coronacrisis. Hele branches zoals evenementen, luchtvaart en openbaar vervoer vielen toen stil waardoor de vraag naar flexibele krachten sterk terugviel. Het aanbod van flexibele arbeid is daardoor waarschijnlijk ook afgenomen.

44 a Het is belangrijk voor arbeidskrachten om zich te scholen. Op deze manier blijven ze bij en kunnen makkelijker op veranderingen inspelen. Hierdoor zijn ze meer wendbaar.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b Bij werkloosheid of arbeidsongeschiktheid kunnen ze niet terugvallen op de sociale zekerheid. Ze komen dan zonder inkomen te zitten. In het slechtste geval moeten ze terugvallen op de bijstand.

c Flexwerkers hebben een steeds groter aandeel in de beroepsbevolking. Omdat scholing voor flexwerkers niet vanzelfsprekend is neemt de scholingsgraad en daarmee de productiviteit van de beroepsbevolking af.

45 a Door de minimale vergoeding van 35 euro per uur worden zelfstandigen beter beschermd. Van het uurtarief kunnen ze geld reserveren voor arbeidsongeschiktheid, scholing en pensioen. In het verleden werden zzp'ers door de concurrentie nogal eens gedwongen met een lager uurtarief genoeg te nemen.

b Als dit akkoord wordt uitgevoerd komen alle flexwerkers weer in loondienst. De zzp'ers raken hun zelfstandigheid kwijt maar krijgen hiervoor sociale zekerheid en pensioen voor terug.

c Voordelen van flexwerkers voor bedrijven:

- werknemers worden alleen ingezet en betaald voor de uren dat dat nodig is voor het bedrijf.
- werknemers worden voor een bepaalde korte tijd ingehuurd; bedrijven kunnen na die tijd de werknemer makkelijk ontslaan.
- voor deze werknemers worden geen scholingsuitgaven gedaan.

d Voordelen van zzp'ers voor bedrijven:

- zzp'ers worden alleen ingezet en betaald voor de dienst die van ze gevraagd wordt. Er hoeft geen rekening gehouden te worden met sociale lasten, vakantiegeld en scholing zoals bij werknemers met een vast contract.
- zzp'ers zijn vaak goedkoper dan vaste arbeidskrachten doordat veel zzp'ers elkaar beconcurreren en daarmee de vergoeding onder druk zetten.
- met zzp'ers die onvoldoende presteren kan makkelijk gestopt worden.

46 a Uit het tekstfragment blijkt dat de werkgelegenheidsgroei (0,1%) achterblijft bij de economische groei (2,2%), zodat niet geconcludeerd kan worden dat laagconjunctuur / conjuncturele neergang / onderbesteding de oorzaak is van de banencrisis

b bij (1) dalen

bij (2) gevraagde hoeveelheid

bij (3) arbeidsintensiever

bij (4) aangeboden hoeveelheid

Herhalingsopdrachten

1 a Groei van de bevolking, jongeren die naast hun opleiding een baan willen, 65 plussers die blijven werken

b Werkzame beroepsbevolking zijn mensen tussen 15 en 75 jaar die werk hebben.

c Van niet-beroepsbevolking naar werkzame beroepsbevolking. Dit zijn schoolverlaters die nog geen baantje hadden en direct een baan vinden.

2 a Bedrijven hebben minder mensen nodig dan het aantal mensen dat een baan zoekt. Er is geen behoefte aan de mensen die zich op de arbeidsmarkt aanbieden. De vraag naar arbeid wijkt structureel af van het aanbod.

b Conjuncturele werkloosheid. De werkloosheid ontstaat dan door een sterke terugval van de vraag.

c Frictiewerkloosheid. Doordat vacatures sneller openbaar worden kan het vinden van een nieuwe baan sneller gaan. De periode dat iemand werkloosheid is tussen twee banen neemt hierdoor af.

d Kwalitatieve structurele werkloosheid. Bedrijven hebben behoefte aan een bepaalde gekwalificeerde arbeidskracht maar deze zijn niet op de markt, bijvoorbeeld ICT'ers, timmermannen, loodgieters, tandartsen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

3 a Structurele kwantitatieve werkloosheid. Er verdwijnen banen voor cabinepersoneel, piloten en grondmedewerkers. KLM verwacht structureel minder vlieguren uit te voeren.

b Bij een tijdelijke terugval waarbij de vraag zich weer snel herstelt is er sprake van conjuncturele werkloosheid. Nu blijkt dat de vraag blijvend lager is kun je niet meer spreken van conjuncturele werkloosheid.

c Er wordt bij het ontslag rekening gehouden met natuurlijk verloop. De banen worden van mensen die toch al van baan wilden veranderen of mensen die binnenkort met pensioen gaan worden geschrapt. Op deze manier hoeven er geen gedwongen ontslagen te vallen en kan het bedrijf toch arbeidsplaatsen schrappen.

d Door het voorkomen van gedwongen ontslagen verdwijnen de arbeidsplaatsen van werknemers die toch al van baan willen veranderen of binnenkort met pensioen gaan. Het schrappen van deze arbeidsplaatsen wordt dan misschien niet zo direct gevoeld, maar toch verdwijnen deze arbeidsplaatsen en loopt de werkloosheid op. De opvolger van 'de gepensioneerde' ziet de baan verdwijnen.

4 a Voordelen: zelf je werk(tijden) bepalen, eigen baas, zelf ondernemen. Nadelen: geen klanten geen inkomen, geen sociale zekerheid, zelf voor scholing zorgen, zelf voor je pensioen zorgen.

b Voor bedrijven zijn werknemers met een flexcontract en zzp'ers die ingehuurd worden heel efficiënt. Als er geen werk is worden deze krachten niet ingezet en dus ook niet betaald. Vaak zijn de secundaire arbeidsvoorwaarden voor werknemers met een flexcontract soberder. Er is ook een verklaring van de kant van de werknemer. Er zijn veel (jongere) werknemers die juist graag een flexibel contract willen.

c Werknemers met een flexcontract zijn in dienst van het bedrijf. Het aantal uur wordt door het bedrijf bepaald en de looptijd van het contract is vaak beperkt. Voor deze werknemers moeten wel sociale lasten worden betaald evenals vakantiegeld (wel in verhouding tot de gewerkte uren). Een zzp'er biedt voor eigen rekening diensten aan het bedrijf aan. Het uurtarief dat de zzp'er vraagt zal boven het loon van een vergelijkbare werknemer liggen omdat sociale lasten, scholing en pensioen zelf door de zzp'er geregeld moeten worden.

Verrijksopdracht

1 a Dat vacatures en werkloosheid naast elkaar kunnen bestaan kan verklaard door frictiewerkloosheid, kwantitatieve en kwalitatieve structurele werkloosheid.

b De spanning op de arbeidsmarkt in de provincie Utrecht in het 2e kwartaal van 2021 is hoog. Er zijn 130 vacatures op 100 werklozen. De laatste jaren loopt de spanning zichtbaar op. Ook in vergelijking met de provincie Groningen is de spanning hoog.

c Door het aantal vacatures per 100 werklozen met eerdere jaren te vergelijken kun je iets zeggen over de spanning op de arbeidsmarkt. Je kunt het ook vergelijken met andere provincies.

Extra rekenen

$$1 \text{ a Nominale index} = \frac{\text{€ 620 miljard}}{\text{€ 600 miljard}} * 100 = 103,33$$

$$b \text{ PIC} = 100 + 2\% = 102$$

$$RIC = \frac{NIC}{PIC} * 100 = \frac{103,33}{102} * 100 = 101,31$$

$$\text{Reële groei} = 101,31 - 100 = +1,31\%$$

$$2 \text{ NIC} = \frac{\text{€ 573 miljard}}{\text{€ 596 miljard}} * 100 = 96,1 \text{ (afgerond)}$$

Nominale groei = $100 - 96,1 = -3,9\%$. Er is dus een krimp van 3,9%.

$$RIC = \frac{NIC}{PIC} * 100 = \frac{96,1}{100,5} * 100 = 95,6$$

Reële groei = $100 - 95,6 = 4,4\%$. Er is dus een krimp van 4,4%.

3 a Nominaal en reëel inkomen

Situatie	Nominaal inkomen	Nominaal indexcijfer	Inflatie	Prijs-indexcijfer	Reëel inkomen	Reëel indexcijfer
A	4,8%	104,8	4,3%	104,3	0,48%	= $104,8 / 104,3 \times 100 = 100,48$
B	1,3%	101,3	5,6%	105,6	-4,07%	= $101,3 / 105,6 \times 100 = 95,93$
C	2,8%	102,8	1,53%	= $102,8 / 101,25 \times 100 = 101,53$	1,25%	101,25
D	2,4%	102,4	1,1%	= $102,4 / 101,29 \times 100 = 101,1$	1,29%	101,29

b Inkomen per hoofd van de bevolking

Situatie	Nominaal indexcijfer	Prijs-indexcijfer	Reëel indexcijfer*	Groei bevolking	Indexcijfer bevolking	Reëel indexcijfer per hoofd**	Reëel Inkomen per hoofd
A	103,5	102	101,5	-1,3%	98,7	102,8	+2,8%
B	103,5	103,5	100	2,2%	102,2	97,8	-2,2%
C	102,4	102,2	100,2	0,8%	100,8	99,4	-0,6

*RIC = $(NIC / PIC) \times 100$

**Reëel indexcijfer per hoofd = $(RIC / \text{indexcijfer bevolking}) \times 100$

4

Jaar	CPI	Jaarlijkse inflatie in %
2015	100	-
2016	101,5	1,5%
2017	108,3	$(108,3 - 101,5) / 101,5 \times 100 = 6,7\%$
2018	110,0	$(110,0 - 108,3) / 108,3 \times 100 = 1,6\%$
2019	114,3	$(114,3 - 110) / 110 \times 100 = 3,9\%$
2020	113,2	$(113,2 - 114,3) / 114,3 = -1\%$
2021	118,8	$(118,8 - 113,2) / 113,2 = 4,9\%$

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

5 a

Jaar	0	1	2	3	4
Pensioen bedrag in €	1.500	1.520	1.540	1.560	1.580
Pensioen bedrag waardevast	-	$1,01 \times 1.500 = 1.515$	$1,025 \times 1.515 = 1.552,88$	$1,02 \times 1.552,88 = 1.583,93$	$1,015 \times 1.583,93 = 1.607,69$
Pensioen bedrag welvaartsvast	-	$1,005 \times 1.500 = 1.507,50$	$1,02 \times 1.507,50 = 1.537,65$	$1,035 \times 1.537,65 = 1.591,47$	$1,03 \times 1.591,47 = 1.639,21$
Jaarlijkse prijsstijging	-	1%	2,5%	2%	1,5%
prijsindex	100	$1,01 \times 100 = 101$	$1,025 \times 101 = 103,5$	$1,02 \times 103,5 = 105,6$	$1,015 \times 105,6 = 107,2$
Jaarlijkse loonstijging	-	0,5%	2%	3,5%	3%
loonindex	100	$1,005 \times 100 = 100,5$	$1,02 \times 100,5 = 102,5$	$1,035 \times 102,5 = 106,1$	$1,03 \times 106,1 = 109,3$

b Waardevast: NIC: $\frac{1.607,69}{1.500} * 100 = 107,2$

$$RIC = \frac{NIC}{PIC} * 100 = \frac{107,2}{107,2} * 100 = 100$$

Reële groei waardevast = $100 - 100 = 0\%$.

Welvaartsvast: NIC = $\frac{1.639,21}{1.500} * 100 = 109,3$ (dit was ook af te lezen rechtsonder)

$$RIC = \frac{NIC}{PIC} * 100 = \frac{109,3}{107,2} * 100 = 102,0$$

Reële groei welvaartsvast = $102,0 - 100 = +2,0\%$.

Examentraining

Uit: havo eindexamen 2008, 1^e tijdvak, opgave 2, vraag 4 -6.

4 Een voorbeeld van een juist antwoord is:

– bij de bezettingsgraad

Een antwoord waaruit blijkt dat de bedrijven hun afzet willen stimuleren en daartoe de verkoopprijzen verlagen.

– bij de bevrozing van de lonen

Een antwoord waaruit blijkt dat de loonkosten (per product) dalen waardoor bedrijven in staat zijn de verkoopprijzen te verlagen.

5

	nadeel bij deflatie	voordeel bij deflatie
nominaal vaste uitkering		X
hypothecaire schuld	X	
spaartegoed		X
elk jaar 3% rente		X

6

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

Een antwoord waaruit blijkt dat mensen bij een verwachte prijsdaling (grote) bestedingen gaan uitstellen zodat de groei van het nationale product stagneert.

Uit: havo eindexamen 2010, 1^e tijdvak, opgave 3, vraag 9 en 10.

9 Voorbeelden van een juist antwoord zijn:

– bezettingsgraad

Een voorbeeld van een juiste toelichting is: Een toelichting waaruit blijkt dat er bij conjunctureel herstel sprake is van groeiende productie zodat een groter deel van de productiecapaciteit wordt benut.

– consumptie

Een voorbeeld van een juiste toelichting is: Een toelichting waaruit blijkt dat er bij conjunctureel herstel sprake is van een toenemend consumentenvertrouwen zodat de consumptieve uitgaven toenemen.

– prijsniveau

Een voorbeeld van een juiste toelichting is: Een toelichting waaruit blijkt dat er bij conjunctureel herstel sprake is van toenemende bestedingen zodat de kans op prijsstijging toeneemt.

10 Lager

Een voorbeeld van een juiste verklaring is: Een verklaring waaruit blijkt dat: door de groei van het bbp de belastinginkomsten van de overheid stijgen en dat door de stijging van de werkgelegenheid de uitgaven van de overheid in verband met werkloosheid dalen.

Uit: havo eindexamen, 2021, 2e tijdvak, opgave 4, vraag 16-20.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

16 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Het aantal zzp'ers is tussen 2008 en 2017 met 30,2% / van indexcijfer 100 naar 130,2 gestegen, terwijl de totale werkzame beroepsbevolking (inclusief de zzp'ers) met 2,1% / van indexcijfer 100 naar 102,1 is gestegen

- De groei van het aantal zzp'ers is dus naar verhouding groter dan de groei van de werkzame beroepsbevolking, waaruit blijkt dat het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking is gestegen

of

Een voorbeeld van een juiste uitleg via een berekening is:

- Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking van 2008 is 9% (zie krantenartikel). De werkzame beroepsbevolking in 2008 = $\frac{810.000}{0,09} = 9.000.000$ personen.

Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking van 2017 =

$$\frac{810.000 * 1,302}{9.000.000 * 1,021} * 100 \% = 11,5\%$$

- en 11,5% > 9% dus het aandeel zzp'ers is gegroeid ten opzichte van 2008

17 Voorbeelden van een juiste uitleg zijn:

- In laagconjunctuur loopt de werkloosheid op. Een werknemer die ontslagen wordt heeft alsnog kans op werk als zelfstandige.

- In laagconjunctuur loopt de werkloosheid op. Een werknemer die ontslagen is/wordt, zal als zelfstandige mogelijk meer kunnen verdienen dan het bedrag van de (werkloosheids)uitkering.

18 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Zzp'ers kunnen hun tarief flexibel aanpassen / verhogen als de vraag naar hun diensten verandert / groeit,

- terwijl voor werknemers (in de bouwsector) sprake is van loonstarheid doordat ze een vast salaris hebben / (cao-)contractafspraken hebben die op korte termijn niet aangepast kunnen worden.

19

- bij (1) lager
- bij (2) lager

20 Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- Zacharia betaalt wel inkomensheffing en draagt daarmee bij aan de AOW (Zijn bijdrage is weliswaar minder dan die van Willem, maar de bewering van Willem dat Zacharia niet betaalt, klopt dus niet).

- Zacharia heeft geen aanvullend (bedrijfs)pensioen / heeft een lager aanvullend (bedrijfs)pensioen dan Willem (boven op de AOW die wel voor beiden gelijk is. De bewering van Willem dat ze hetzelfde pensioen ontvangen klopt daarmee niet.)

Hoofdstuk 2 Overheidsingrijpen

2.1 Begrotingsbeleid van de overheid

1 a Voorbeelden van sociale verzekeringen zijn: Werkloosheidswet (WW) en Algemene Ouderdoms Wet (AOW).

b Sociale verzekeringen kunnen werken als automatische stabilisator. Mensen die door slechte economische omstandigheden hun baan en dus hun salaris kwijt raken hebben toch inkomsten door sociale verzekeringen. Deze mensen kunnen nu toch bestedingen blijven doen.

c Bij een progressief belastingstelsel moet je procentueel meer belasting betalen als je meer verdient. Je laatst verdiende euro (inkomen) valt bij het Nederlandse belastingstelsel in een hogere schijf.

d Een progressief belastingstelsel kan werken als automatische stabilisator. Als mensen meer gaan verdienen zullen ze in verhouding meer belasting moeten betalen. Een stijging van de inkomens in een situatie van hoogconjunctuur wordt op die manier door het belastingstelsel afgevlakt.

e Een degressief belastingstelsel regelt dat als mensen meer gaan verdienen, ze in verhouding minder belasting moeten betalen. Bijvoorbeeld: Als inkomens in een periode van hoogconjunctuur toenemen, nemen door het degressieve belastingsysteem de bestedingen extra toe waardoor de conjunctuurgolf sterker piekt en andersom ook sterker daalt.

f Als de conjunctuur te sterk stijgt, kan de economie oververhit raken. Er is zo veel vraag naar goederen en diensten, dat bestedingsinflatie optreedt. Bij een sterke stijging van het prijspeil, daalt het vertrouwen in een stabiele munt. Zonder vertrouwen kan het economisch klimaat snel omslaan en de economie weer in een laagconjunctuur belanden.

2 a Bij een hoogconjunctuur zal de overheid de WW-premie verlagen. Als er minder werkloosheidsuitkeringen gegeven moeten worden, kunnen ook de ontvangsten van de overheid omlaag via het verlagen van de WW-premie.

b In een hoogconjunctuur de premies verlagen betekent dat het besteedbaar inkomen stijgt. Dit leidt tot extra vraag in een economie waar al overbesteding is.

3 a Het vermogen zit vast in huizen en pensioenen. Dit betekent dat mensen hoge spaartegoeden hebben, maar hier niet zo maar bij kunnen. De besparingen (S) zijn erg hoog in Nederland.

b In een laagconjunctuur kunnen mensen minder terugvallen op spaargelden omdat deze niet vrij beschikbaar zijn. Hierdoor wordt de daling van de bestedingen minder afgeremd.

c Het overheidsbeleid op het gebied van pensioenen en huizen is geen automatische stabilisator. Sparen voor het pensioen is belastingvrij, het wordt dus gestimuleerd. Hetzelfde geldt voor huizen: koopwoningen worden fiscaal ook gestimuleerd. De overheid moedigt dus aan om veel vermogen vast te zetten in huizen en pensioenen, waardoor minder geld beschikbaar is om op terug te vallen in een laagconjunctuur. Dit kan de laagconjunctuur versterken, en werkt daarmee dus procyclisch.

4 a Nadelen van een hoogconjunctuur: Er kan krapte zijn op de arbeidsmarkt, ondernemers kunnen dan moeilijk aan arbeidskrachten komen. De prijzen van goederen kunnen stijgen, mensen die een inkomen hebben dat niet met de prijzen meestijgt hebben hier last van.

b Als de overheid een anticyclisch conjunctuurbeleid voert in een hoogconjunctuur, moeten de belastingen omhoog, werknemers/consumenten zien hun besteedbaar inkomen dalen en kunnen minder besteden. Zo wordt de vraag afgeremd.

c Voor de overheid is het moeilijk een belastingverhoging 'te verkopen'. Financieel heeft de overheid de wind mee en toch verhoogt de overheid de belastingen. Dit is lastig uit te leggen aan kiezers. Daarnaast levert een belastingverhoging in goede tijden geen kiezers op en wordt om die reden vaak achterwege gelaten.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

d Een procyclisch begrotingsbeleid houdt in dat het inkomsten- en uitgavenbeleid de conjunctuurgolf versterken. In tijden van hoogconjunctuur worden dan de belastingen verlaagd en de overheidsuitgaven verhoogd.

5 a Uit de eerste zin: "... met zijn theorie dat de regering de economie moet stimuleren" kun je opmaken dat Keynes anticyclisch begrotingsbeleid wilde voeren.

b Motief 4: het saldo van de overheid. Door anticyclisch begrotingsbeleid kunnen hoge staatsschulden ontstaan als je in een periode van hoogconjunctuur de belasting niet verhoogt.

c Keynes heeft een comeback gemaakt omdat de roep om actie van de overheid toenam na het belanden van de economie in een crisis (coronacrisis). Hierbij werd teruggegrepen op maatregelen zoals Keynes die ooit had voorgesteld: in een laagconjunctuur moet de overheid extra besteden.

6 a De overheid past het beleid telkens aan als de conjunctuur (en daarmee de schatkist) verandert. Hierdoor schommelen de staatsfinanciën sterker dan wanneer er een stabiel beleid wordt gevoerd.

b De overheid reageert direct als de conjunctuur hierom vraagt. De conjunctuur kan snel omslaan, en de overheid heeft de neiging dan direct het beleid hierop aan te passen, in plaats van de automatische stabilisatoren het werk te laten doen.

c De journalist adviseert de overheid om het begrotingsbeleid niet op de conjunctuur af te stemmen, maar standvastig beleid te voeren, ongeacht de stand van de conjunctuur.

7 a $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} * 100\% = \frac{109-106}{106} * 100 = 2,83\%$

b In januari 2019 was de prijsstijging als gevolg van de btw stijging slechts 2,2%. Dit is lager dan de verwachte prijsstijging door de btw omdat niet elke producent de btw-stijging doorberekent in de prijs. In sommige gevallen zorgt de btw stijging voor een 'onhandige of onaantrekkelijke' prijs, zoals € 1,03. Een producent kan er dan toch voor kiezen om de prijs uit marketingoverwegingen € 0,99 te houden.

c Er is sprake van een uitverdieneffect, omdat het een belastingverhoging betreft. Hierdoor ontvangt de overheid in eerste instantie meer belastinginkomsten. Door de hogere prijzen, zal echter de vraag naar goederen afnemen, waardoor er in totaal minder indirecte belastingen binnenkomen, en het effect van de extra belastinginkomsten wordt afgeremd.

d Op korte termijn (dus in 2019) levert het extra belastinginkomsten op en daarmee verbetert het begrotingssaldo.

8 a Bij anticyclisch beleid worden in een situatie van laagconjunctuur de bestedingen verhoogt om de economie aan te zwengelen, in hoogconjunctuur wordt door de overheid juist de hand op de knip gehouden. De overheid verhoogt haar bestedingen, er is dus sprake van laagconjunctuur.

b Als de bestedingen worden verhoogt, geeft de overheid meer uit, hierdoor verslechtert het begrotingssaldo.

9 a Het artikel is van 2020, dit was midden in de coronacrisis, waardoor veel werkzaamheden tijdelijk stil werden gelegd.

b Als de overheid extra geld investeert in de wegenbouwsector, komen hier meer banen beschikbaar. De extra werkgelegenheid zorgt voor meer inkomen, wat indirect de vraag naar goederen en diensten stimuleert. De goederen en diensten die nodig zijn om de wegen aan te leggen zorgen direct voor extra vraag naar goederen en diensten.

c Doordat de overheidsbestedingen in wegen toenemen zorgt dit voor meer werkgelegenheid. Door deze extra werkgelegenheid zal er meer vraag naar producten komen omdat er meer inkomen is. Of: de directe vraag naar goederen om wegen mee te bouwen neemt toe, waardoor bedrijven die deze goederen maken meer zullen verdienen. Hierdoor neemt het binnenlands inkomen toe, waarover weer belastingen (loon bij inkomen, winst bij bedrijven) zal worden geheven. Hiervoor wordt een deel van het extra

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

geïnvesteerde geld van de overheid weer terugverdiend door de extra belastinginkomsten, het inverdieneffect.

10 a Als de overheid haar uitgaven verhoogt, stijgt daarmee de totale vraag naar goederen en diensten. Hierdoor moet er meer worden geproduceerd en stijgt de werkgelegenheid. De extra werkgelegenheid zorgt voor meer inkomen en bestedingen en minder uitkeringen. De overheid heeft dus meer inkomsten en meer uitgaven. De conjunctuur zal hierdoor verbeteren.

b Als de overheid de belastingen verlaagt, blijft er meer besteedbaar inkomen over. Een deel van dit extra besteedbare inkomen zal worden geconsumeerd, maar een deel zal ook extra worden gespaard, en lekt dan weg naar de spaarrekening. Dit deel komt dan niet ten goede aan de bestedingen en stimuleert de economie niet.

c I Kosteninflatie: door hogere looneisen nemen de kosten voor bedrijven toe, die ze zullen doorberekenen in de prijzen van producten en diensten.

II Kosteninflatie: doordat er minder gas beschikbaar is, zal de prijs van gas omhoog gaan omdat het aanbod stukt. Doordat het aanbod minder is, zal de prijs omhoog gaan.

III Bestedingsinflatie: doordat we allemaal veel meer hardhout gaat kopen stijgt de vraag naar hardhout, waardoor de prijs van hardhout omhoog zal gaan.

11 a Bij een recessie (laagconjunctuur) is er veel onzekerheid en een laag consumentenvertrouwen. Consumenten kiezen er dan vaak voor een extra buffer op te bouwen en wat meer te sparen, voor de zekerheid. Als het economisch voor de wind gaat bij een hoogconjunctuur, zijn consumenten minder voorzichtig en zal er minder gespaard worden.

b Als de overheid de bestedingen verhoogt, komen deze terecht bij de bedrijven die de ontvangen orders gaan uitvoeren. Hiervoor moeten ze vaak ook extra grondstoffen importeren, waardoor niet al het overheidsgeld in de binnenlandse economie terecht komt, maar een deel wordt besteed aan import.

c Volgens de vergelijking $Y = C + B + S$ kunnen gezinshuishoudens hun inkomen consumeren (C) of sparen (S) en moet er belasting (B) mee worden betaald. Als het inkomen (Y) stijgt, moet er ook meer belasting worden betaald, het extra inkomen komt dus niet volledig ten goede aan de bestedingen en daarmee stimulering van de economie.

12 a Er is sprake hoogconjunctuur. In de tweede zin staat dat de overheidsfinanciën verslechteren in een tijd dat het economisch juist goed gaat. In de derde zin staat dat Nederland uitkomt op een begrotingsoverschot van 1% van het bbp, ook dit duidt op een goed lopende economie, dus een hoogconjunctuur.

b 'Het dak repareren als de zon schijnt, dat doet Rutte III niet'. Hiermee wordt bedoeld, dat als je bij een hoogconjunctuur veel inkomsten hebt reserveer deze dan voor slechtere tijden. Wacht niet tot het slecht gaat, maar zorg in goede tijden dat je een buffer opbouwt voor slechte tijden.

c Bij het structurele overheidssaldo wordt niet gekeken naar de invloed van de conjunctuur op de begroting (die nogal kan schommelen), maar enkel naar de inkomsten en uitgaven die er ondanks de conjuncturele situatie altijd zijn. Hierdoor wordt er beleid gemaakt op de lange termijn, zonder korte termijn schommelingen.

13 Anticyclisch begrotingsbeleid tijdens laagconjunctuur zorgt ervoor dat de Belastingen dalen / Overheidsbestedingen stijgen → het begrotingssaldo zal hierdoor dalen → financieringssaldo daalt ook (ervan uitgaande dat de aflossingen niet groter zijn dan het begrotingstekort) → waardoor de overheidsschuld toeneemt.

Herhalingsopdrachten

1 a De automatische stabilisatoren worden sterker. Bij een inkomensstijging moet meer belasting worden betaald, dit remt de conjunctuur. Er treedt meer demping op.

b De automatische stabilisatoren worden zwakker. Er treedt minder demping op.

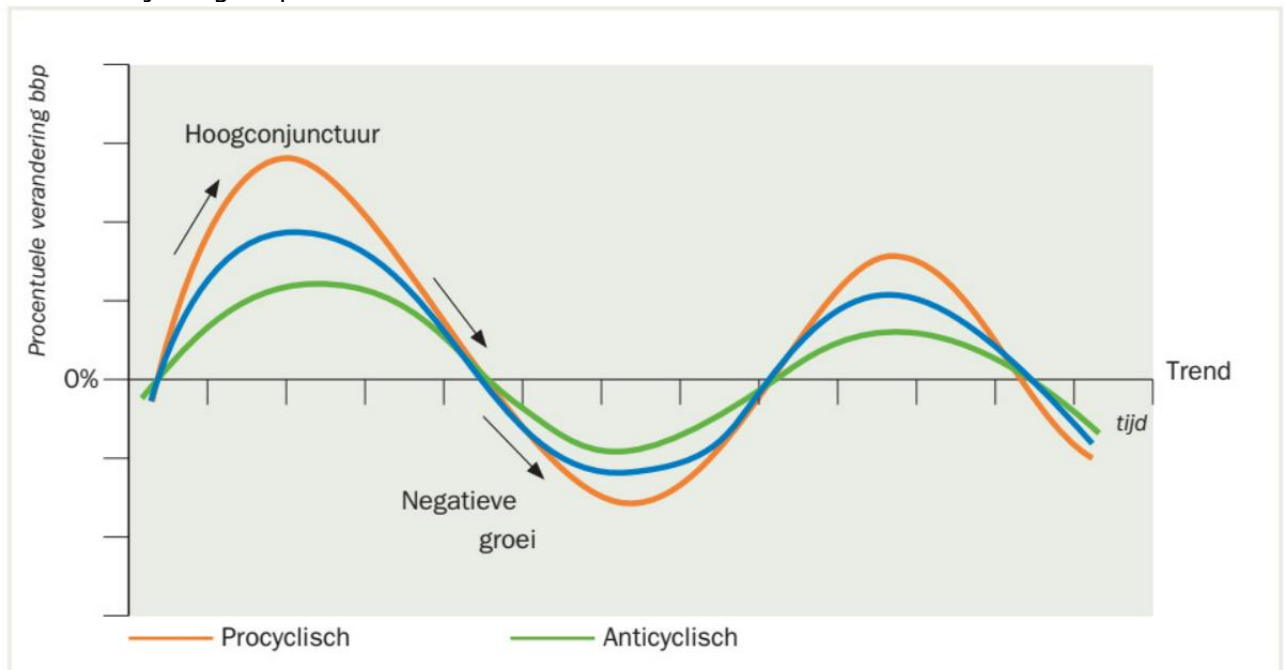
Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

c De automatische stabilisatoren worden zwakker. Bij een inkomensdaling krijgen mensen geen toeslag meer om hun huurwoning te betalen.

2 a Procyclisch is een beleid dat de conjunctuurgolf versterkt. Een stijgende vraag naar goederen en diensten wordt nog eens extra gestimuleerd: bijvoorbeeld subsidieverstrekingen ten tijde van een hoogconjunctuur laten de vraag en daarmee de bestedingen nog verder stijgen. Een dalende vraag wordt nog verder verlaagd: bijvoorbeeld belastingverhogingen ten tijde van een recessie laat de vraag naar goederen en diensten extra dalen.

b De groene lijn 'anticyclisch' moet een lijn zijn die de golf dempt: de pieken zijn minder hoog en de dalen zijn minder diep.

c De lijn 'procyclisch' moet een lijn zijn die de golf versterkt: de pieken zijn nog hoger en de dalen zijn nog dieper.

3 Bij een neerwaartse belastingmaatregel ontstaan inverdieneffecten, omdat door lagere belastingtarieven de bestedingen stijgen. De hogere effectieve vraag laat het binnenlands inkomen stijgen. Daardoor stijgen de belastingontvangsten, zodat de tariefsverlaging ten dele weer terugverdiend wordt.

4 a Het bbp (som van de bestedingen) daalt in het eerste kwartaal van 2021 tov 2019, dit duidt op een laagconjunctuur.

b Om gezinshuishoudens te stimuleren om meer te besteden (C) kan de overheid besluiten om de belastingen te verlagen, zodat er een hoger besteedbaar inkomen overblijft. Dit effect zou sterker zijn dan de overheidsbestedingen te verlagen, aangezien deze bestedingen niet rechtstreeks bij gezinshuishoudens terecht komt, maar eerst bij bedrijven.

Verrijkingsofdracht

1 a $\frac{\text{nieuw}-\text{oud}}{\text{oud}} * 100\% = \frac{356.000-446.000}{446.000} * 100\% = -20,2\%$, dus een daling van 20,2%.

b De afzet daalt met 20,2%, de omzet daalt met 7%, dit betekent dat de prijs moeten zijn gestegen. Berekening m.b.v. indexcijfers: $\frac{100-7}{100-20,2} * 100 = \frac{93}{79,8} * 100 = 116,5$
De gemiddelde prijs van een nieuwe auto is met 16,5% gestegen.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

c In 2020 is de afzet van tweedehandsauto's licht gestegen, terwijl afzet van nieuwe auto's sterk is gedaald. Dit duidt op een laagconjunctuur: consumenten stellen de aanschaf van een nieuwe auto uit tot economisch betere tijden, terwijl consumenten ook vaker kiezen voor een tweedehandsauto dit goedkoper is in de aanschaf. Ook in 2021 is dit het geval, verkoop van tweedehandsauto's is nog verder toegenomen, terwijl nieuwe auto's nog steeds negatieve groei laten zien, hoewel wel opkrabbelend van het jaar ervoor. Ook in 2021 is de economie nog niet hersteld en verkeert nog in een laagconjunctuur.

d Auto's worden toch nog meer gezien als een luxe product, dan een primaire levensbehoefte. Zodra het inkomen daalt tijdens laagconjunctuur, wordt er gezocht naar goedkopere substituten (OV of tweedehandsauto's) die lager zijn in de kosten.

2.2 Keuzeonderwerp: coronacrisis

14 a Met een intelligente lockdown wordt bedoeld dat niet de hele economie op slot gaat, maar dat er wel beperkingen worden opgelegd aan burgers en bedrijven. Er wordt bij de lockdownregels ruimte gelaten voor de burger om zelf te doen wat verstandig is. Er zijn bijvoorbeeld 'dringende adviezen' om afstand te houden, zonder de harde regel dat het verboden is om dit niet te doen. De overheid doet hiermee een beroep op de morele verantwoordelijkheid van burgers om samen de crisis het hoofd te bieden.

b Deze bedrijven hebben last van de intelligente lockdown: fysieke winkels omdat ze een tijd lang gesloten waren en het lastig was om in winkels afstand te houden van anderen, en horeca ook lange tijd gesloten waren en omdat bediening per definitie dicht bij de klant moet komen om te kunnen bedienen. Ook OV-bedrijven hadden last, omdat mensen werd geadviseerd zoveel mogelijk thuis te werken.

Deze bedrijven profiteren van de intelligente lockdown: webwinkels omdat mensen op deze manier kunnen consumeren zonder dicht in de buurt van andere mensen te komen, en online entertainment omdat mensen niet meer uit kunnen gaan, kiezen ze vaker voor een film kijken thuis op de bank (Netflix profiteert hier bijvoorbeeld van).

c Veel bedrijven hebben diensten aangeboden zodat mensen niet meer de deur uit hoefden om toch te consumeren. Zo hebben veel restaurants maaltijden aan huis langsgebracht. Een ander voorbeeld zijn bedrijven die online vergaderdiensten (Teams, GoogleClassroom, Zoom, etc.) zijn gaan aanbieden / uitbreiden om de thuiswerkers te faciliteren.

15 a Met hamsteren wordt bedoeld dat consumenten in één keer heel veel kopen uit angst dat het binnenkort niet meer verkrijgbaar zal zijn. Ze leggen dan thuis een voorraad aan van dit product voor het geval dat dit zo zal zijn.

b Mensen waren bang dat bij een lockdown alle winkels zouden gaan sluiten waardoor ze niet meer zouden kunnen voorzien in primaire levensbehoeften als eten, drinken en hygiëne.

c Toiletpapier werd veel gehamsterd (hygiëne behoefte) en houdbare voedingsmiddelen (pasta en rijst).

16 a $\frac{99,2}{110,1} * 100 = 90,1$, dit is een afname van 9,9%.

b Het snelle herstel in het derde kwartaal is te verklaren door het feit dat bedrijven die geraakt werden door de lockdown snel nieuwe verdienmodellen zijn gaan bedenken. Op korte termijn moesten winkels en horeca dicht. Op iets langere termijn hebben ze hun diensten verplaatst naar webwinkels en bezorgdiensten van maaltijden. Hierdoor is het omzetverlies slechts kort zo groot geweest. Consumenten die tijdens de lockdown van het voorjaar van 2020 bestedingen uitgesteld hebben in de zomer en het najaar extra bestedingen gedaan.

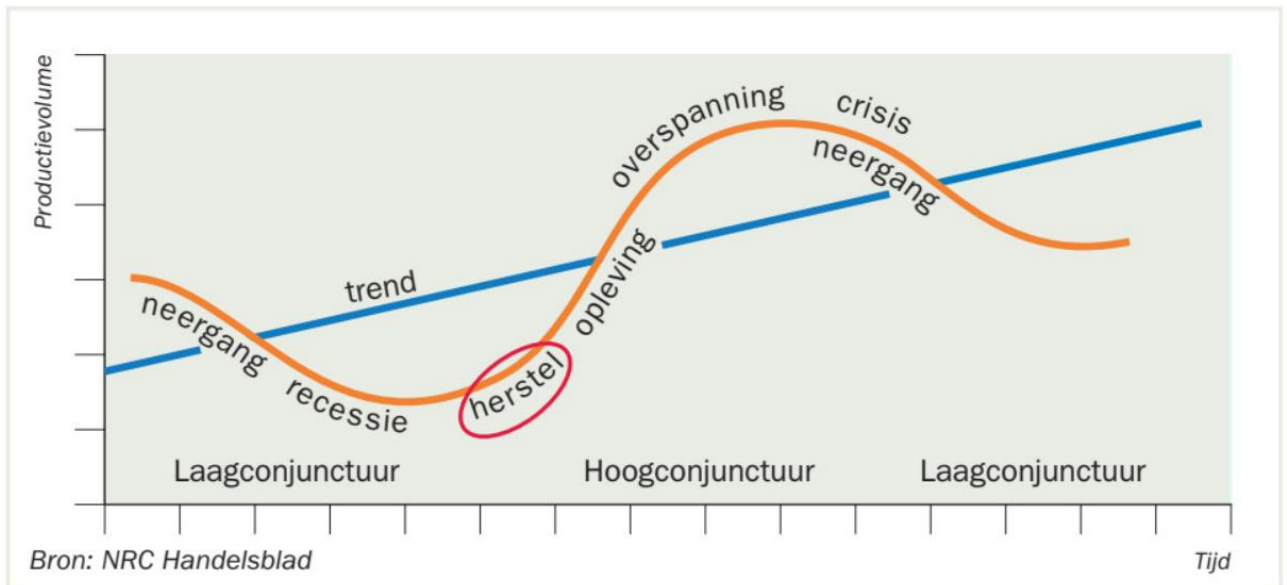
17 a Consumentenvertrouwen, producentenvertrouwen en investeringen.

b Consumenten- en producentenvertrouwen liggen allebei onder de trend en zijn sterk afgenomen (geplaatst op de uiterst linker grens van de klok). Dit geeft aan dat zowel consumenten en producenten weinig vertrouwen hebben in de economie. Investeringen zijn ook afgenomen, maar liggen nog net boven de trend. De oorzaak hiervan kan zijn, dat investeringen vaak voor langere termijn vastliggen en niet zomaar geannuleerd kunnen worden. Investeringen reageren hierdoor trager op veranderingen in de economie.

c Arbeidsmarktindicatoren reageren vertraagd op ontwikkelingen in de economie. Bedrijven ontslaan hun medewerkers niet direct bij een daling van de vraag, omdat dit soms slechts tijdelijk is en ze hun ervaren medewerkers willen behouden. Ze kijken eerst aan hoe lang de daling van de vraag zal aanhouden voordat ze medewerkers ontslaan. Dit komt ook omdat het lastig, tijdrovend en duur is om nieuwe medewerkers te vinden als de vraag weer toeneemt. De overheid heeft bedrijven een groot deel van de loonkosten vergoed zodat bedrijven niet failliet gingen en mensen moesten ontslaan.

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

d Tegen het eind van de zomer 2020 (september) staan er alweer 5 indicatoren rechtsonder in de klok: groei is onder de trend, maar indicatoren zijn wel toegenomen. Dit geeft aan dat de economie in de herstelfase zit en uit de recessie kruipt (zie rode cirkel in onderstaande figuur).

18 Denk hierbij aan winkels die bederfelijke goederen verkopen: een bakker, slager, ijswinkel. Of winkels als een kiosk, die vooral tijdschriften en kranten verkopen. De omzet per klant is vaak laag, waardoor het niet loont om dit per klant te bezorgen, of de goederen moeten gekoeld bezorgd worden, liefst op dezelfde dag, het zijn geen goederen waar je een paar dagen op wilt wachten.

19 a $\frac{14,1-81,2}{81,2} * 100 = -82,6\%$ (daling van 82,6%)

b Als toeristen naar Nederland komen, geven ze geld uit aan hotels, taxi's, horeca en attracties. Als toeristen wegblijven hebben al deze sectoren hier onder te lijden, en daalt de gehele vraag naar goederen en diensten.

20 Nederland verkeert in een laagconjunctuur en verhoogt de overheidsbestedingen, om het conjuncturele dal minder diep te maken en de economie te stimuleren. Er is hier sprake van anticyclisch beleid.

21 a Als de overheidsschuld toeneemt (↑), moet de overheid meer geld lenen. De vraag naar geld stijgt hierdoor (↑). Als de vraag naar geld harder stijgt dan het aanbod, stijgt ook de prijs van geld, de rente (↑). Hierdoor wordt sparen aantrekkelijker (↑) en lenen minder aantrekkelijk (↓), wat een remmende werking heeft op de vraag naar goederen en diensten (↓).

b In het schema is te zien dat de steunpakketten van de overheid op langere termijn de economie juist schaden, doordat lenen duurder wordt en daarmee de bestedingen afremt. Zeker voor grotere aankopen (huis, auto) is men bij een hogere rente minder snel geneigd om een grote lening af te sluiten. Hetzelfde geldt voor bedrijven, zij zullen ook reageren op de gestegen marktrente door minder geld te lenen voor investeringen, want de concurrentiepositie van bedrijven kan schaden, waardoor er minder vraag naar goederen komt.

22 a Door de steunpakketten bleef het inkomen bij veel huishoudens op peil, mensen raakten hun baan niet direct kwijt (oorzaak 1). Dit terwijl er minder mogelijkheden waren om hun geld aan uit te geven doordat uitgaansgelegenheden en veel winkels gesloten waren en vakanties werden geannuleerd (oorzaak 2).

Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

b $\frac{487 \text{ miljard euro}}{8 \text{ miljoen huishoudens}} = \text{€ } 60.875$ gemiddeld spaartegoed per huishouden.

23 a Horeca (bijvoorbeeld strandtenten en terrassen) en cultuur (bijvoorbeeld pretparken) zijn deels afhankelijk van de seizoenen. Ze hebben niet het hele jaar evenveel medewerkers in dienst. Daarom maken ze vaak gebruik van tijdelijke en flexibele contracten, zodat ze kunnen inspelen op piekdruk in het hoogseizoen. Een andere reden is dat deze sectoren veel gebruik maken van studenten, die deze flexibiliteit op prijs stellen en nog niet op zoek zijn naar een vast contract.

b Flexwerkers hebben minder goede bescherming bij ontslag en beperkter recht op een uitkering bij ontslag. Als de vraag tijdelijk daalt, zullen bedrijven als eerste de flexcontracten afbouwen, voordat ze vaste medewerkers gaan ontslaan. Ook bouwen veel flexwerkers geen pensioenrechten op.

24 a $1,7 \text{ miljard euro per dag} \times 2 \text{ dagen} = \frac{3,4 \text{ miljard euro}}{4,5 \text{ miljoen mensen}} = \text{€ } 755,56$ per werknemer per jaar.

b De werknemer hoeft niet naar zijn werk te reizen, dit kan kosten besparen (indien reiskosten niet worden vergoed door de werkgever) en reistijd, waardoor de werknemer meer vrije tijd overhoudt. De werknemer kan met thuiswerken zijn tijd flexibeler indelen.

c De thuiswerker heeft meer kosten: de verwarming staat namelijk thuis langer aan, er moeten wellicht voorzieningen getroffen worden om thuis goed te kunnen werken (koptelefoon, goede bureaustoel, etc.) en de thuiswerker heeft extra kosten aan koffie en thee.

25 a Met een wearable wordt een smartwatch of soortgelijk elektronisch apparaat bedoeld, dat gedragen kan worden en waarmee betaald kan worden.

b De waarde van de pinbetalingen is toegenomen met $\frac{125}{116} \times 100 - 100 = 7,8\%$

Het aantal pinbetalingen is toegenomen met $\frac{4,9}{4,7} \times 100 - 100 = 4,3\%$

$\frac{107,8}{104,3} \times 100 = 103,4 \rightarrow$ gemiddelde bedrag per pinbetaling is toegenomen met 3,4%.

c Het contactloos betalen is hygiënischer dan met contant geld. Daarnaast is er veel meer online gewinkeld, waar altijd contactloos wordt betaald via betaalservices zoals iDeal.

26 a Ook al is het na de lockdown weer mogelijk om boodschappen te doen in fysieke winkels, veel consumenten zijn gewend geraakt aan het gemak van online winkelen. De verwachting is dat een deel van de aankopen blijvend naar de online omgeving is verplaatst.

b Online entertainment: doordat uitgaansmogelijkheden heel beperkt waren tijdens de lockdown, zochten mensen entertainment dat vanuit thuis beschikbaar is. Bedrijven zoals DisneyChannel en Netflix hebben hiervan geprofiteerd.

Supermarkten: omdat restaurants gesloten waren hebben mensen meer geld uitgegeven in supermarkten.

Fietsenwinkels: omdat veel recreatiemogelijkheden gesloten waren (zoals attractieparken en dierentuinen) gingen mensen als vrijetijdsbesteding vaker fietsen.

Legpuzzelproducenten (en anderen bordspellen producenten): omdat recreatie en uitgaansgelegenheden gesloten waren, brachten mensen meer tijd thuis door en zijn meer gaan puzzelen en bordspellen gaan spelen.

27 a Door de wereldwijde reisbeperkingen die zijn opgelegd om de coronacrisis het hoofd te bieden, heeft KLM een lange periode veel minder vluchten kunnen uitvoeren dan gebruikelijk. De loonkosten en andere vaste kosten van het bedrijf liepen wel gewoon door.

b De overheid heeft een groot (aandelen) belang in KLM. Als KLM failliet gaat, verliest de overheid de waarde van zijn investering. Daarnaast vervult KLM een belangrijke functie in de nationale luchtvaartsector. Een faillissement van KLM zal ook grote gevolgen hebben

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

voor bedrijven die samenwerken met KLM in de logistieke sector. De overheid probeert met de overheidssteun om de werkgelegenheid in de luchtvaartsector te behouden. Als laatste is het belangrijk dat KLM overeind blijft, om te zorgen dat Nederland voor de luchtvaart niet afhankelijk wordt van buitenlandse bedrijven.

c Het is grotendeels een lening die wordt terugbetaald. Er blijft echter een kans bestaan dat KLM de coronacrisis niet gaat overleven. In dat geval zal de lening ook niet terugbetaald kunnen worden. Het geleende geld is opgebracht (zal opgebracht worden) uit (toekomstige) belastinggelden.

d Voor de overheid is het belangrijk dat het geld wordt gebruikt om het bedrijf overeind te houden. Met de voorwaarden wil de overheid voorkomen dat het geld verkeerd wordt besteed. Met de voorwaarden kan de overheid ook afdwingen dat KLM zich meer gaat inspannen om de klimaatdoelstellingen te bereiken, iets wat tot nu toe nog niet goed was gelukt. De voorwaarden versterken de onderhandelingspositie van de overheid t.o.v. KLM.

e Bedrijven die geld verdienen met hun diensten aan KLM (zoals toeleveranciers en Schiphol) verliezen deze inkomsten. Ook zal de toeristensector de gevolgen merken als er door een faillissement van KLM minder toeristen naar Nederland komen.

Herhalingsopdrachten

1 a Met een intelligente lockdown wordt bedoeld dat niet de hele economie op slot gaat, maar dat er wel beperkingen worden opgelegd aan burgers en bedrijven. Er wordt bij de lockdownregels ruimte gelaten voor de burger om zelf te doen wat verstandig is. Er zijn bijvoorbeeld 'dringende adviezen' om afstand te houden, zonder de harde regel dat het verboden is om dit niet te doen. De overheid doet hiermee een beroep op de morele verantwoordelijkheid van burgers om samen de crisis het hoofd te bieden.

b De horeca, fysieke winkels, openbaar vervoer, cultuur, sportverenigingen en taxi's.

c Supermarkten, webwinkels, pakketbezorgers, online entertainment, leveranciers van mondkapjes en benodigdheden voor thuiswerken, etc.

d Consumenten zijn veel meer aankopen online gaan doen en zijn vaker contactloos gaan betalen. Zelf koken i.p.v. een bezoek aan een restaurant.

2 a Tot de voorlopers behoren: consumentenvertrouwen, producentenvertrouwen en investeringen (= verwachtingsindicatoren).

Tot de achterlopers behoren: omzet uitzendbranche, faillissementen, werkloosheid (= arbeidsmarktindicatoren).

b Aan het eind van kwartaal 3 in 2020 (dus eind september), zou het effect van de lockdown het eerst zichtbaar zijn in het bbp. Aan het eind van kwartaal 2 is de omvang van het effect nog niet bekend, maar in kwartaal 3 zie je het herstel en dus ook hoe groot de daling is geweest.

c In je tekening moet duidelijk zichtbaar zijn dat in de periode half 2019 tot half 2021 de conjunctuur zich begaf onder de trendlijn, waarbij deze half 2019 voor het eerst onder de trendlijn daalt en daarna weer oprabbelt om vervolgens half 2021 weer bijna op de trendlijn te zitten.

d In het tweede kwartaal van 2020 bevindt de conjunctuurgolf zich in de recessiefase: Ook in het eerste kwartaal is al een daling zichtbaar, en in het tweede kwartaal zet deze daling voort. Bij twee kwartalen negatieve groei op rij is er sprake van een recessie.

3 De coronacrisis heeft de overheidsuitgaven vergroot door de steunpakketten die de overheid beschikbaar heeft gesteld aan ondernemers en zelfstandigen. Tegelijkertijd zijn ook de overheidsinkomsten gedaald door de uitstel van belasting die ondernemers hebben gekregen. Ook zijn er minder indirecte belastingen ontvangen door de afgenomen vraag naar goederen en diensten. Dalende overheidsinkomsten en stijgende overheidsuitgaven hebben het overheidssaldo doen dalen.

4 a Alle hervormingen verbeteren de positie van de werknemer/ uitzendkracht. De flexibilisering van de arbeidsmarkt heeft vooral gunstig uitgedrukt voor de werkgevers. Veel zekerheden voor werknemers verdwenen en de voorstellen zijn een poging om de positie van de werknemer weer te verbeteren.

b Door de coronacrisis is duidelijk geworden dat veel werknemers een zwakke positie hadden ten opzichte van hun werkgever. Door de weggevallen vraag als gevolg van de lockdown, hadden veel flexwerkers/uitzendkrachten geen werk en geen inkomen meer. Ze kwamen vaak ook niet in aanmerking voor uitkeringen als gevolg van werkloosheid.

c Het akkoord voorziet in een betere financiële positie voor werknemers. Hierdoor ziet deze groep zijn inkomen toenemen, wat kan leiden tot meer vraag naar goederen en diensten, zodat de economie makkelijker opveert uit de recessie.

d Eigen antwoord.

Verrijkingsopdracht

Eigen uitwerking van de opdracht.

2.3 Centrale bank en inflatiebestrijding

28 a De centrale bank wordt de bank der banken genoemd omdat de centrale bank aan het hoofd staat van alle commerciële banken in het land. Banken kunnen geld storten of geld lenen bij de centrale bank.

b De koopkracht stijgt als de kwaliteit van huishoudelijke apparaten – bij gelijke prijzen – toeneemt, omdat dan je voor hetzelfde geld betere producten kunt kopen. Je krijgt meer waar voor je geld. De koopkracht is gestegen.

c Voor de welvaart in een land is het belangrijk dat de prijzen niet te hard stijgen. Omdat als de prijzen stijgen er met het inkomen dat mensen verdienen minder goederen en diensten gekocht kunnen worden. De welvaart daalt dan.

29 a Het CPI is het consumenten prijsindexcijfer. Het is de maatstaf voor de prijsstijgingen (inflatie) waar de consument mee te maken krijgt.

b De ontwikkeling van de inflatie 1962-2019 is als volgt: de inflatie is van 0% in 1962 opgelopen tot 11% in 1974. Na 1974 is de inflatie afgenomen en zelfs doorgeschoten in een deflatie in 1986. Vanaf dat moment is de inflatie minder gaan fluctueren (schommelen) en rondom de 2% gaan schommelen.

c Gevaren van een hoge inflatie zijn: De consumptie neemt af, met nadelige gevolgen voor de werkgelegenheid. Ook bedrijven worden bij een hoge inflatie terughoudend en gaan minder investeren. Op den duur kunnen consumenten door de inflatie het vertrouwen in de waarde van het geld kwijt raken en zullen de munteenheid niet meer willen gebruiken als ruilmiddel.

30

Vraag	Periode	Toelichting
In welke jaar was er sprake van deflatie?	1986	In dat jaar was de inflatie -2%
In welke periode van 10 jaar was de inflatie gemiddeld ongeveer 2%?	1991-2000 en 2003-2013	Vanaf ongeveer 1989 schommelt de inflatie rond de 2%.
In welke periode van 10 jaar kende de inflatie het meest grillige verloop?	1965 tot 1975	Sterke schommelingen van jaar tot jaar.
In welke periode werd de euro ingevoerd? Geef aan hoe de inflatie zich in die periode ontwikkelde.	2001-2002	De inflatie was toen laag en stabiel. Dat was ook een van de voorwaarden voor landen bij de invoering van de euro.

31 a De refi-rente wordt ook wel de herfinancieringsrente genoemd omdat banken dit rentepercentage betalen als ze geld lenen bij de centrale bank, nadat ze geld hebben uitgeleend. Geld dat de banken uitlenen kunnen ze zelf lenen (herfinancieren) met een lening bij de centrale bank.

b De centrale bank wil met een daling van de refi-rente de kredietverlening stimuleren en daarmee de vraag naar goederen en diensten. Dit kan leiden tot (bestedings-) inflatie als de vraag naar goederen groter wordt dan het aanbod. De centrale bank wil dus met de refi-renteverlaging de inflatie aanwakkeren.

c Hier zijn meerder risico's te noemen:

- Een mogelijk risico van de refi-rente van 0% is dat hiermee de onderste grens is bereikt. Hierna kan de centrale bank de refi-rente niet nog verder verlagen om lenen en bestedingen te stimuleren. Het rente-instrument is daarmee uitgewerkt.
- Een ander risico van deze lage rente, is dat de doorberekende rente van banken aan huishoudens ook heel laag is, waardoor huishoudens onverstandig grote leningen zullen aan gaan (bijvoorbeeld voor hun huis) omdat het zo goedkoop is.
- Een mogelijk risico van een refi-rente van 0% is dat markrente ook 0% wordt. Sparen wordt bij inflatie zinloos. Bij een rente van 0% daalt de reële waarde van je spaargeld als er sprake is van inflatie. Als er niet meer gespaard wordt hebben

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

banken onvoldoende vermogen om leningen te verstrekken aan bedrijven die willen investeren.

- Als er vrijwel geen interest meer wordt uitgekeerd op leningen, komen de rendementen van pensioenfondsen in gevaar, waardoor pensioenen onbetaalbaar worden.

32 a Deflatie is gevaarlijk, omdat consumenten hun aankopen gaan uitstellen. Je stelt immers de aankoop van een auto uit, als je verwacht dat de dezelfde auto over een half jaar goedkoper zal zijn. Als aankopen uitgesteld worden, heeft dat grote gevolgen voor de economie. Er ontstaat namelijk een negatieve spiraal: winkels verkopen minder, waardoor zij minder afnemen bij de fabrikant. De fabrikant kan minder produceren en heeft minder werknemers nodig. Deze ontslagen werknemers hebben minder te besteden en geven daardoor nog minder uit.

b Rente centrale bank ↓ ⇒ rente ↓ ⇒ kredietverlening ↑ ⇒ vraag ↑ ⇒ inflatie ↑ = deflatie ↓

33 a Als er van gezinnen en bedrijven geen vraag is naar krediet van de banken omdat ze niet verwachten dat het economisch beter gaat, kunnen banken ook geen kredieten verstrekken en zal de kredietverlening niet toenemen. Niet alleen de rentestand maar ook consumentenvertrouwen speelt een rol bij kredietverlening.

b Het consumentenvertrouwen is tijdens een economische crisis laag. Consumenten zijn voorzichtiger in het doen van uitgaven en hebben meer de neiging te gaan sparen, ondanks het feit dat sparen door de extreem lage rente weinig tot niets oplevert.

34 a Niet alle landen die lid zijn van de EU doen mee met de EMU. Dat zijn de landen die wel willen samenwerken binnen Europa maar niet de euro willen invoeren. Deze landen willen hun eigen munteenheid (en daarmee meer soevereiniteit) behouden.

b Landen die mee willen doen met de euro, moeten een stabiel financieel systeem hebben. Hebben ze dat niet, dan bestaat de kans dat dit nieuwe land andere eurolanden negatief kan beïnvloeden, waardoor de hele eurozone verzwakt.

c Als een nieuw lid een te hoge inflatie heeft, verhoogt dit de gemiddelde inflatie in de eurozone. Inflatie veroorzaakt geldontwaarding en dit kan de stabiliteit van de euro in gevaar brengen.

35 a Een monetaire unie is een samenwerkingsverband met een gecoördineerd monetair beleid en stabiele wisselkoersen of zoals bij de EMU één gemeenschappelijke munt.

b Het regelen van een gemeenschappelijk monetair beleid betekent dat je de wetgeving in de lidstaten moet aanpassen en dat kost tijd. Het invoeren van een gemeenschappelijke munt kost ook tijd. De munten en bankbiljetten moeten worden ontworpen en moeten aan bepaalde veiligheidseisen voldoen. Dit is een zorgvuldig werk waar tijd voor nodig is. Je moet er rekening mee houden dat honderden miljoenen inwoners met de nieuwe munteenheid gaat betalen, dan wil je niet dat je door haast iets belangrijks over het hoofd hebt gezien.

c Door een monetaire unie krijgt de munt 'meer macht', omdat de desbetreffende valuta door meer landen, door meer consumenten en bedrijven gebruikt wordt. In de internationale handel wordt die valuta veelvuldiger gebruikt en dat vergroot het aanzien.

36 a Landen in het oranje gearceerde vlak voldoen aan twee belangrijke eisen van het groei- en stabiliteitspact: het begrotingstekort is maximaal 3% van het bbp en de overheidsschuld is niet groter dan 60% van het bbp.

b Griekenland (EL) heeft een overheidsschuld van bijna 180% van het bbp, en voldoet daarmee het minst goed aan de eis dat de overheidsschuld maximaal 60% van het bbp mag zijn. Roemenië (RO) heeft een begrotingstekort van bijna 4,5% van het bbp, en voldoet daarmee het minst goed aan de eis dat het begrotingstekort maximaal 3% van het bbp mag zijn.

c Als je de overheidsschuld en het begrotingstekort in absolute cijfers zou vergelijken, Alle katernen en antwoordenboekjes goed **BEWAREN** totdat je geslaagd bent.

zouden grotere landen er in veel gevallen slechter voorstaan dan kleinere landen, enkel omdat ze een grotere economie hebben. Door het als percentage van het bbp (maatstaf voor het meten van economische groei) te berekenen, corrigeer je voor grote en kleine landen.

d Eigen antwoord. Betrek in je antwoord de combinatie van zowel overheidsschuld als begrotingstekort. Je kan beargumenteren dat een groot begrotingstekort zwaarder weegt dan een grote overheidsschuld, omdat het begrotingstekort automatisch leidt tot een grotere overheidsschuld in het jaar daarop. Landen in de linkerbovenhoek staan er in het algemeen het slechts voor, de landen rechtsonder het beste.

37 a Als de inflatie in het ene EU land veel hoger is dan in de andere landen, zijn de producten uit dit ene EU land relatief duurder dan andere landen. Dit schaadt de concurrentiepositie, omdat het land met de hoge inflatie zijn exportproducten moeilijker kan verkopen in andere landen.

b Overheden met grote tekorten moeten veel geld lenen. Hierdoor **stijgt** de vraag naar geld. Als gevolg hiervan **stijgt** de rente op de kapitaalmarkt. De overheid is **meer** geld kwijt aan rente-uitgaven, waardoor het nog lastiger wordt om de begrotingstekorten terug te dringen en te voldoen aan het stabiliteits- en groeipact.

38 a In een groeiende economie stijgen de inkomens van huishoudens en daarmee ontvangt de overheid meer inkomstenbelasting (directe belasting). Hogere inkomens leiden tot meer bestedingen, waardoor de overheid ook meer btw en overige kostprijsverhogende belastingen ontvangt (indirecte belasting). Je kunt het antwoord voor directe belasting ook via de bedrijven redeneren: als de economie groeit, stijgt de afzet, omzet en (bij gelijkblijvende kosten) ook de winst. De overheid ontvangt dan meer vennootschapsbelasting van bedrijven.

b Een groeiende economie zorgt vaak voor een positief begrotingssaldo (overheidsinkomsten overstijgen de overheidsuitgaven) en de overheid hoeft geen geld bij te lenen. Vraag naar geld neemt af, en de rente zal laag zijn/blijven. Overheidsschulden kunnen omgezet worden naar goedkopere leningen, waardoor rente-uitgaven dalen en het begrotingssaldo zal toenemen.

c Overheden zullen geen renteverlaging wensen, om de kans op oververhitting van de economie te voorkomen. Ze zullen ook niet per se een renteverhoging wensen zolang de economie gematigd blijft groeien en inflatiecijfers acceptabel blijven. Een stabiel rentebeleid is in dit geval gewenst. Bij een te hard groeiende economie zal renteverhoging nodig kunnen zijn.

d De verschillende lidstaten bevinden zich veelal in verschillende fases van de conjunctuurcyclus. Door naar de wensen van lidstaten te luisteren, is de kans groot dat de ene lidstaat wordt bevoordeeld, terwijl de andere lidstaat nadeel ondervindt van het beleid. Dit kan de economische ontwikkeling in de EMU onstabiel maken. Daarom is het belangrijk dat de ECB onafhankelijk beleid voert.

39 a Kerninflatie is de inflatie die gemeten wordt zonder rekening te houden met energie- en voedselprijzen. Deze prijzen hebben de neiging sterk te fluctueren en kunnen daarmee voor een wispelturig beleid zorgen bij de ECB. Om deze reden worden ze bij de kerninflatie niet meegewogen.

b Met duiven worden de lidstaten bedoeld die bekend staan om hun milde of verzoenende beleid. Met haviken worden de lidstaten bedoeld die bekend staan om hun harde of onverzoenende beleid.

c De economieën van de haviken groeien hard en het risico op een te hoge inflatie groeit. Zij willen het liefst een hogere rente om de bestedingen te remmen en daarmee de (bestedings-) inflatie te beperken. De duiven hebben economieën die (nog) niet zo hard groeien, zij zien hun economische groei liever niet afgeremd door hogere rentes.

40 a Nederland is als 'havik' niet blij met de maatregelen die de ECB invoert om de economie van de eurozone te blijven stimuleren. De ECB brengt enerzijds veel geld in de economie, en anderzijds houden ze de rente heel laag. Beide maatregelen stimuleren de economie en daarmee neemt het risico op oververhitting van de economie (en te hoge inflatie) toe.

b Als de ECB luistert naar wat politici willen, kan het ECB beleid wispelturig worden en van de een op de andere dag veranderen. Daarbij kunnen politici andere motieven hebben voor hun wensen, bijvoorbeeld kiezers tegemoetkomen of een kortere termijn visie die op de lange duur juist slecht kan uitpakken.

c Als de ECB naar de Nederlandse zorgen luistert, kan ze dat een andere keer doen voor een andere lidstaat en zou het nadelig uit kunnen pakken. Dan is Nederland er niet mee geholpen dat de ECB soms naar Nederland luistert.

Integratieopdracht

41 a EMU-schuldquote Griekenland = $\frac{\text{staatsschuld}}{\text{BBP}} * 100\% = \frac{340}{190} * 100\% = 179\%$

b Een onhoudbare staatsschuld, is een staatsschuld waarvan de overheid de rente en aflossing niet meer kan betalen. Een faillissement kan dan het gevolg zijn.

c De reden waarom schuldeisers met een gedeeltelijke kwijtschelding van de schulden akkoord gaan is, dat als schuldeisers niet met een gedeeltelijke kwijtschelding akkoord zouden gaan een land failliet kan gaan. In geval van een faillissement loopt de schuldeiser het risico dat de schulden helemaal niet terugbetaald worden.

d Voorbeeldantwoord: Wel eens met de stelling: 'van landen met een onhoudbare staatsschuld moet een deel van de schuld kwijtgescholden worden' omdat een land anders failliet gaat en schuldeisers een nog groter deel van het uitgeleende geld niet terug krijgen.

Voorbeeldantwoord: Niet eens met de stelling: 'van landen met een onhoudbare staatsschuld moet een deel van de schuld kwijtgescholden worden' omdat landen dan te makkelijk schulden maken omdat ze ervan uit gaan dat een gedeelte toch kwijtgescholden wordt.

Herhalingsopdrachten

1 De werkelijke inflatie wijkt altijd iets af van de gemeten inflatie. Als de doelstelling 0% inflatie zou zijn, zou er te gemakkelijk deflatie op kunnen treden. Dit wil de ECB voorkomen, omdat deflatie tot uitstel van bestedingen leidt, en daarmee economische groei remt. Met een doelstelling van 2% is er minder risico op deflatie, maar tegelijkertijd stijgen de prijzen ook niet te hard wat de koopkracht te veel zou kunnen schaden.

2 De ECB moet de rente verhogen als ze de inflatie wil bestrijden. Als de ECB de rente verhoogt, verhogen de banken hun rente ook en wordt de rente voor consumenten en bedrijven ook hoger. Een hoge rente maakt geld lenen duur en remt de kredietverlening. Consumenten gaan minder lenen voor dure aankopen en bedrijven worden voorzichtiger met hun investeringen. De lagere vraag die dit als gevolg heeft, remt de (bestedingsinflatie) af.

b De refi-rente is de rente die de ECB rekent aan banken, als die geld lenen bij de centrale bank. Stijgt de rente die banken moeten betalen aan de ECB, dan rekenen banken deze verhoogde rente vaak ook door aan bedrijfs- en gezinshuishoudens en de overheid. De marktrente voor lenen loopt als het ware in de pas met de refi-rente.

c Als de refi-rente op 0% staat, is de onderste grens bereikt (ook wel *zero lower bound* genoemd). Verder verlagen kan dan niet (anders zou je geld toe krijgen als je leent), waardoor lenen ook niet meer via het rente-instrument kan worden gestimuleerd.

(Noot: in 2015 is de (refi-)rente voor het eerst onder nul geweest, en sindsdien is dit vaker voorgekomen)

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

3 a Bij de oprichting van de EMU is het groei- en stabiliteitspact opgesteld, omdat landen sterker van elkaar afhankelijk worden door de EMU. Als het economisch en financieel in een land niet goed gaat heeft dat effect op de andere landen. In de EMU zullen daarom de economieën van de landen naar elkaar toe moeten groeien.

b Er zijn in het groei- en stabiliteitspact eisen gesteld aan de maximale omvang van het EMU-saldo en de EMU-schuld, omdat als het EMU-saldo en de EMU-schuld hoog zijn het risico toeneemt dat de overheid de schuld niet meer kan aflossen. Dit hogere risico drijft de rente op en remt de economische groei.

4 a

Voordelen euro	Verklaring/Toelichting
Stabiele prijzen voor consumenten en producenten	Door de euro zijn er minder valutarisico's omdat wisselkoersen van individuele landen onderling sterk kunnen fluctueren. Door de invoering van de euro zijn deze onderlinge schommelingen tussen valuta's verdwenen.
Meer zekerheid en mogelijkheden voor bedrijven	Door de euro zijn er geen valutarisico's meer. Dat stimuleert de internationale handel. Handel met eurolanden wordt gemakkelijker.
Economische stabiliteit en groei	De invoering van de euro heeft eisen gesteld aan de overheidsfinanciën van de lidstaten.
Verder geïntegreerde financiële markten	De invoering van de euro eist een nog stringenter gemeenschappelijk monetair beleid; rentebeleid, gemeenschappelijk bankenstelsel.
Sterkere aanwezigheid van de EU op de wereldmarkt	De EU is nu één grote markt geworden die handelt met andere markten. Hoe meer mensen de euro gebruiken, hoe groter de aanwezigheid van de EU op de wereldmarkt.
Een concreet symbool van Europese identiteit	Eén gemeenschappelijke munt geeft een duidelijk signaal van eenheid naar de wereld.

b Lidstaten verliezen autonomie op monetair gebied. De euro eist immers een gemeenschappelijk beleid. We staan onderling garant, dus draaien we ook op voor landen die een minder strak beleid hebben ten aanzien van de overheidsfinanciën. Griekenland moest binnen boord blijven. Dit heeft miljarden gekost.

5 Als de ECB direct geld zou lenen aan overheden van lidstaten, wordt de ECB afhankelijk van de financiële en economische situatie in die lidstaten. De ECB zou dan in de verleiding kunnen komen om beleid te voeren dat voordelig is voor deze lidstaten, zodat er meer zekerheid is dat de overheden van deze lidstaten kunnen voldoen aan de aflossings- en renteverplichtingen. Om dit te voorkomen en ervoor te zorgen dat de ECB onafhankelijk beleid kan voeren, is er de regel dat de ECB geen geld mag lenen aan overheden van lidstaten.

Verrijksopdracht

1 a t/m c

Eigen onderzoek en antwoorden.

Extra rekenen

1 a Begrotingstekort in 2020: $\frac{35,8}{832} * 100\% = 4,3\%$

Begrotingstekort in 2021: $\frac{50,7}{859} * 100\% = 5,9\%$

b Volgens het stabiliteitspact mag een lidstaat van de EMU een begrotingstekort hebben van maximaal 3% van het bbp.

c € 859 miljard x 0,03 = € 25,77 miljard.

De overheid zou 50,7 - 25,77 = € 24,93 miljard moeten bezuinigen om te voldoen aan de voorwaarde van het stabiliteitspact.

d Stel € 50,7 miljard op 3%, dan zou het bbp $\frac{50,7 \text{ miljard}}{3} * 100 = € 1.690$ miljard moeten zijn geweest om niet de 3% grens te overschrijden.

2 a Overheidsschuldquote 2020: $\frac{453,4}{832} * 100\% = 54,5\%$

Overheidsschuldquote 2021: $\frac{498,2}{859} * 100\% = 58,0\%$

b $\frac{58-54,5}{54,5} * 100 = 6,4\%$

c Volgens het stabiliteitspact mag een lidstaat van de EMU een overheidsschuld hebben van maximaal 60% van het bbp.

d 859 miljard x 0,6 = € 515,4 miljard mag de overheidsschuld maximaal zijn. De overheidsschuld mag nog 515,4 - 498,2 = € 17,2 miljard toenemen.

3 a Het gemiddelde van de inflatie van de drie landen met de laagste inflatie (Oostenrijk, Ierland en Finland) = $\frac{1,1\% + 1,2\% + 1,3\%}{3} = 1,2\%$

b De inflatie mag maximaal 1,5% hoger zijn dan het gemiddelde van de inflatie van de drie landen met de laagste inflatie. Maximale inflatie van een land dat wil toetreden tot de EMU = 1,2% + 1,5% = 2,7%.

4 a $\frac{1,6+1,8+1,9+1,9+2,1+2+1,4+2,4+2,7+3,4}{10} = 2,12\%$ gemiddelde inflatie gedurende de eerste 10 maanden van 2021.

b januari: 1,6 = 100

februari: $\frac{1,8}{1,6} * 100 = 112,5$

maart: $\frac{1,9}{1,6} * 100 = 118,75$

april: $\frac{1,9}{1,6} * 100 = 118,75$

mei: $\frac{2,1}{1,6} * 100 = 131,25$

juni: $\frac{2,0}{1,6} * 100 = 125$

juli: $\frac{1,4}{1,6} * 100 = 87,5$

augustus: $\frac{2,4}{1,6} * 100 = 150$

september: $\frac{2,7}{1,6} * 100 = 168,75$

oktober: $\frac{3,4}{1,6} * 100 = 212,5$

c 212,5 geeft aan dat de inflatie sinds januari 2021 met 112,5% is toegenomen.

5 a € 45,9 + € 16,6 + € 60,9 = € 123,4 miljard.

$\frac{123,4 \text{ miljard}}{859 \text{ miljard}} * 100\% = 14,4\%$ van het bbp.

b $\frac{20}{45,9} * 100\% = 43,6\%$

c $\frac{20}{123,4} * 100\% = 16,2\%$

Alle katernen en antwoordenboekjes goed BEWAREN totdat je geslaagd bent.

Examenvoorbereiding

Uit: havo eindexamen 2017, 1^e tijdvak, opgave 4, vraag 15-17

15 Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

Consumenten verwachten bij deflatie verdere prijsdaling en stellen hun consumptie uit (met als gevolg dat bedrijven hun investeringen uitstellen). Dit betekent daling van de bestedingen en van de productie.

16 afgenomen

Een voorbeeld van een juiste verklaring is: Het deflatierisico in de eurozone is gelijk gebleven, terwijl het deflatierisico in Nederland is afgenomen.

Opmerking Als niet verwezen wordt naar het gelijkblijvende deflatierisico van de eurozone dienen geen scorepunten te worden toegekend.

17 Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De ECB wil de rente verlagen om daarmee te bereiken dat in de eurozone (de consumptie, de investeringen en daarmee) de bestedingen toenemen (pijl 10), hetgeen (via pijl 12) kan leiden tot een opwaartse druk op het prijsniveau (en daling van het deflatierisico).

Uit: havo eindexamen 2021, 1^e tijdvak, opgave 3, vraag 11 en 13

11 Een voorbeeld van een juist antwoord is: De overheid heeft afgelost op de overheidsschuld.

13 Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- overheidstekort: 2,0% (2%) van het bbp, dus voldoet aan de eis van $\leq 3\%$
- $\text{bbp} = \frac{\text{€ 14 miljard}}{0,02} = \text{€ 700 mld}$
- $\text{overheidsschuld} = \frac{\text{€ 446 miljard}}{\text{€ 700 miljard}} \times 100\% = 64\%$

Conclusie: overheidsschuld: 64% van het bbp, dus voldoet niet aan de eis van $\leq 60\%$

Opmerking: Het laatste deel van de berekening en de vermelding van een juiste conclusie zijn beide noodzakelijk voor het toekennen van het derde scorepunt.